

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Johan Lundqvist

Ett juridiskt perspektiv på
naturvetenskaplig och teknisk
forskningsverksamhet vid
högskolor och universitet

– offentlighet, sekretess och immateriella rättigheter till
forskningsresultat

Examensarbete
20 poäng

Handledare: Professor Reinhold Fahlbeck

Förmögenhetsrätt

HT 2002

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Ämne och avgränsningar	4
1.2 Syfte och frågeställningar	4
1.3 Material och metod	5
1.4 Disposition	6
2 FORSKNING OCH OFFENTLIGHET	7
2.1 Allmänt	7
2.1.1 Allmänna handlingar	7
2.1.2 Till myndighet inkommen handling	8
2.1.3 Hos myndighet upprättad handling	8
2.2 Handläggning av ärende eller faktiskt handlande?	8
2.3 Allmänna handlingar i forskningsprojekt	9
2.4 Delanalys	11
3 FORSKNING OCH SEKRETESS	14
3.1 Förhållandet mellan offentlighet och sekretess	14
3.2 Forskares yttrande- och meddelarfrihet	15
3.2.1 Yttrandefrihet	15
3.2.2 Meddelarfrihet	17
3.3 Sekretess i forskningsverksamhet	19
3.3.1 Inledande anmärkningar	19
3.3.2 SekrL 6 kap 4 § – Forskning för det allmännas räkning	20
3.3.3 SekrL 8 kap 6 § - Forskningsstöd	20
3.3.4 SekrL 8 kap 9 § – Uppdragsforskning	22
3.3.5 SekrL 8 kap 13 § - Patentansökan	24
3.3.6 SekrL 9 kap 4 § - Statistikframställning	24
3.3.7 SekrL 13 kap 3 § – Sekundär sekretess	25
3.4 Delanalys	26

4	IMMATERIELLA RÄTTIGHETER TILL FORSKNINGRESULTAT	28
4.1	Allmänt	28
4.2	Patent	28
4.2.1	Patentera eller publicera?	28
4.2.2	Patenterbarhetskrav och patentansökan	29
4.2.3	Arbetsstagares uppfinningar	30
4.2.4	Läraryrket	32
4.2.4.1	Personkrets	32
4.2.4.2	Kritik och försvar av läraryrket	32
4.2.4.3	Avtal	34
4.3	Upphovsrätt	36
4.3.1	Litterära verk	36
4.3.2	Datorprogram	37
4.4	Kretsmönster för halvledarprodukter	38
4.5	Delanalys	38
5	EN PRAKTISK UTBLICK	41
5.1	Om intervjuerna	41
5.2	Intervjuresultat	41
5.2.1	Drivkrafter bakom forskningen	42
5.2.2	Läraryrket	43
5.2.3	För tidig publicering	44
5.2.4	Offentlighet i forskningen	44
5.2.5	Kontakter mellan forskning och näringsliv	46
6	SLUTSATSER	48
	BILAGA A	50
	BILAGA B	52
	LITTERATURFÖRTECKNING	54
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	57

Sammanfattning

Den naturvetenskapliga och tekniska forskningen har stor betydelse för vår ekonomiska och materiella utveckling. Det är angeläget att juridiska bestämmelser som får betydelse för forskningen är ändamålsenligt utformade. Uppsatsen behandlar naturvetenskaplig och teknisk forskning vid högskolor och universitet där offentlighet gäller. Detta sker utifrån ett juridiskt perspektiv med fokus på bestämmelser om offentlighet, sekretess och immaterialrätt. Arbetet innehåller även en praktisk utblick med ett intervjuavsnitt där forskare och andra personer med nära anknytning till forskningen får komma till tals.

I uppsatsen belyses flera intressanta konfliktsituationer. En iakttagelse som görs i uppsatsen är att det i vissa fall kan vara möjligt att med stöd av offentlighetsprincipen komma åt uppgifter i forskningsprojekt som i framtiden kan bli viktiga för patentansökan. Patentlagstiftningens nyhetskrav tillåter inte att uppgifter om uppfinningar har blivit allmänt kända och här finns följaktligen ett problem. Ett annat problem som uppmärksammas är att sekretesslagstiftningen inte uttryckligen ger tillräckliga möjligheter till sekretess för uppgifter till skydd för enskilda i forskningssamverkan. Visserligen ges möjligheter till sådan sekretess när det gäller uppdragsforskning. Det är dock osäkert om denna bestämmelse även omfattar forskningssamverkan där alla intressenter kan ha rätt till resultaten och det sker ett utbyte av förtrolig information.

Det sedan många år omdebatterade lärarundantaget tas upp till diskussion i uppsatsen. I lagen om rätten till arbetstagares uppfinningar görs undantag för lärare vid universitet och högskolor. Det innebär att lärare själv äger rätten till sina uppfinningar. Vissa anser att Sverige bör avskaffa lärarundantaget av olika anledningar som exempelvis att effektivisera exploateringen av kommersiellt intressanta uppfinningar. Andra menar att forskarna själva bör behålla rätten till sina uppfinningar. De tror inte att kommersialiseringen av uppfinningar nödvändigtvis underlättas bara för att universiteten äger rättigheterna.

I intervjukapitlet ger de 8 intervjuade personerna sin syn på ett flertal av de frågor som uppsatsen behandlar i den mer strikt juridiska delen. Dessutom ger de andra intressanta aspekter på ämnesområdet. Genom att dela med sig av sina erfarenheter och åsikter ger de arbetet en extra dimension.

Förord

Först och främst vill jag tacka min handledare, professor Reinhold Fahlbeck, för hans goda och osvikliga stöd. Det var även han som stod för grundidén till arbetet.

Jag vill också tacka alla de personer som har låtit sig intervjuas för den här uppsatsen och som står omnämnda i bilaga A. De har med sin erfarenhet och sina synpunkter bidragit till att ge arbetet en extra dimension.

Dessutom vill jag tacka följande personer som har tillfrågats i olika sakfrågor. Jan Stålhammar, administrativ chef på Vetenskapsrådet. Jörgen Andersson, universitetsarkivarie och personuppgiftsombud vid Lunds universitets juridiska enhet. Herman Fahlén, processchef på PRV:s patentavdelning. Mats Johnsson och Max Kesselberg, tjänstemän på Utbildningsdepartementet. Catharina Sojde, utredningsansvarig på VINNOVA.

Jag vill slutligen även tacka min familj och min flickvän Linda för att de har tagit sig tid att ge värdefulla synpunkter på uppsatsen.

Lund i mars 2003.

Johan Lundqvist

Förkortningar

AD	Arbetsdomstolens domar
BrB	Brottsbalk (1962:700)
CF	Sveriges civilingenjörsförbund
Ds	Departementsserien
EPO	European Patent Office / Europeiska patentverket, München
FL	Förvaltningslag (1986:223)
Forskning 2000	Kommittén för översyn av den svenska forskningspolitiken (SOU 1998:128)
FoU	Forskning- och utveckling
JK	Justitiekanslern
JO	Justitieombudsmannen / Justitieombudsmannens ämbetsberättelse
KML	Lag (1992:1685) om skydd för kretsmönster i halvledarprodukter
LAU	Lagen (1949:345) om rätten till arbetstagares uppfinningar
LO	Landsorganisationen
LTH	Lunds tekniska högskola
LUAB	Lunds universitets utvecklingsbolag
LUM	Lunds universitet meddelar
NYFOR-utredningen	Utredningen Nyttiggörande av forskningsresultat, samverkan näringsliv - högskola (SOU 1996:70)
PCT	Patent Cooperation Treaty
Prop.	Regeringens proposition
PRV	Patent- och registreringsverket
PTK	Privattjänstemannakartellen
RF	Regeringsform (1974:152)
RÅ	Regeringsrättens årsbok
SAF	Svenska arbetsgivareföreningen
SALF	Sveriges arbetsledareförbund
SCB	Statistiska centralbyrån
SekrL	Sekretesslag (1980:100)
SFO	Statsföretagens förhandlingsorganisation
SIF	Svenska industritjänstemannaförbundet
SNAU	Statens nämnd för arbetstagares uppfinningar
SOU	Statens offentliga utredningar
TF	Tryckfrihetsförordning (1949:105)
URL	Lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk
VINNOVA	Verket för innovationssystem
YGL	Yttrandefrihetsgrundlagen (1991:1469)

1 Inledning

1.1 Ämne och avgränsningar

Den naturvetenskapliga och tekniska forskningen spelar en viktig roll för vår ekonomiska och materiella utveckling. Det satsas stora summor på sådan forskning från statligt håll och från externa finansiärer. Sverige är trots sin ringa folkmängd en ledande forskningsnation. Juridiska bestämmelser som får betydelse för forskningen bör därför vara ändamålsenligt utformade. Uppsatsen behandlar forskning vid högskolor och universitet där offentlighet råder. Allmänhetens intresse av insyn i forskningen och offentligheten överhuvudtaget kolliderar ibland med andra intressen. Det leder till intressanta problem rörande exempelvis patentfrågor och möjligheter till sekretess i forskningssamverkan mellan universitet och näringsliv. En annan omdebatterad fråga som behandlas i arbetet är det så kallade lärarundantaget. Det innebär att forskare med läraruppgifter vid högskolor och universitet äger rätten till sina uppfinningar. Vissa anser att lärarundantaget bör avskaffas och att universitet skall äga uppfinningarna för att effektivisera kommersialisering.

De juridiska bestämmelser som tas upp i det här arbetet handlar om offentlighet, sekretess och immateriella rättigheter till forskningsresultat. Jag koncentrerar mig i framställningen på bestämmelser med betydelse för naturvetenskaplig och teknisk forskning vid svenska högskolor och universitet där offentlighet gäller. Det är sådan forskningsverksamhet jag avser med begreppet "forskning" i arbetet. Mycket av innehållet har förvisso giltighet även för annan forskningsverksamhet, men till sådan tas inte särskild hänsyn i framställningen. Det finns andra intressanta juridiska aspekter på forskning än de ovan angivna. I ett arbete av förevarande storlek måste emellertid avgränsningar göras och det finns naturliga kopplingar mellan de områden som kommer att behandlas. Det är viktigt att vara medveten om att uppsatsen tar ett brett grepp på ämnet. Jag fördjupar mig i juridiska detaljer endast när det är nödvändigt för att fullgöra syftet och besvara frågeställningarna.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att utifrån ett juridiskt perspektiv granska naturvetenskaplig och teknisk forskning som bedrivs vid högskolor och universitet där offentlighet råder. Detta sker särskilt med avseende på frågor som berör offentlighet, sekretess och immateriella rättigheter till forskningsresultat.

Följande övergripande frågeställningar kommer att behandlas:

- Är offentligheten som råder i forskningsverksamhet problematisk för forskningen och kommersialiseringen av forskningsresultat?
- Är de centrala sekretessbestämmelser som gäller för forskningsverksamhet utformade på ett lämpligt sätt?
- Bör det så kallade lärarundantaget i lagen om rätten till arbetstagares uppfinningar avskaffas?
- Upplevs det juridiska ramverket omfattande offentlighet, sekretess och immateriella rättigheter till forskningsresultat som ändamålsenligt av forskare, företag och andra med nära anknytning till forskningen?

1.3 Material och metod

Arbetet kan delas upp i två huvuddelar vad avser den materiella framställningen, dels en mer strikt juridisk del (kap 2-4), dels en intervjudel (kap 5).

I arbetet med den juridiska delen har huvudsakligen sedvanlig juridisk rättsdogmatisk metod använts. Jag studerat en stor mängd utredningar, förarbeten och litteratur med anknytning till de olika ämnesområden som tas upp. Vidare har jag granskat ett antal rättsfall och JO-avgöranden. I viss mån har intervjuerna gett mig information som har varit direkt användbar även i den juridiska delen. Dessutom har jag i ett par frågor kontaktat utomstående sakkunniga utan att en formell intervju ägt rum.

För intervjudelen har jag intervjuat 8 personer som på olika sätt har anknytning till forskning vid Lunds universitet och Lunds tekniska högskola. De finns presenterade i bilaga A. Eftersom intervjuobjekten har olika inblick och förhållningssätt till frågor av intresse för den här framställningen har det inte varit aktuellt att låta alla intervjuer följa en bestämd mall. I de fall två intervjuer har genomförts med samma typ av befattningshavare har de dock varit uppbyggda på huvudsakligen samma sätt. Frågorna jag ställde har anknytning till den juridiska delen av uppsatsen men de har på samma gång en tydlig praktisk vinkling. Detta hänger samman med att alla intervjuade, utom en, har forskarbakgrund utan specialkunskaper i juridiska frågor. Det var därför intressant att ställa frågor som de kunde besvara utifrån sina praktiska erfarenheter.

1.4 Disposition

Arbetet inleds som ovan framgått med en juridisk del, kapitel 2-4. Varje kapitel i den juridiska delen av uppsatsen avslutas med en delanalys.

Kapitel 2 behandlar förhållandet mellan forskning och offentlighet. Här utreds huruvida forskning är att se som handläggning av ärende eller faktiskt handlande. Vidare diskuteras i kapitlet vad som är allmänna handlingar i forskningsprojekt.

Kapitel 3 handlar om forskning och sekretess. Inledningsvis utreds i kapitlet förhållandet mellan offentlighet och sekretess. Sedan behandlas forskares yttrande- och meddelarfrihet för att ge en bakgrund till sekretessbestämmelsernas praktiska innebörd. Därefter analyseras ett urval av bestämmelser i sekretesslagen som har betydelse för forskningsverksamhet.

Immateriella rättigheter till forskningsresultat behandlas i kapitel 4. Patent har en central ställning i kapitlet och belyses huvudsakligen utifrån det för forskningen omdebatterade lärarundantaget. Dessutom sägs några ord om upphovsrätt till litterära verk och datorprogram samt rätt till kretsmönster för halvledarprodukter.

I den andra huvuddelen av uppsatsen, kapitel 5, görs en praktisk utblick. Här redovisas resultatet av de 8 intervjuer som genomförts för uppsatsen. För att läsaren skall kunna tillgodogöra sig intervjuerna på ett enkelt och givande sätt har jag valt att inte redovisa intervju för intervju. Istället har jag vägt samman intervjuerna till en enhetlig text med tydliga hänvisningar till de olika intervjuobjekten. Sättet på vilket det här kapitlet är uppbyggt lämpar sig för analytiska inslag direkt i texten. Jag har därför valt att analysera innehållet löpande istället för att avsluta med en delanalys.

Arbetet avslutas med slutsatser i kapitel 6.

2 Forskning och offentlighet

2.1 Allmänt

2.1.1 Allmänna handlingar

Svensk förvaltning och rättskipning har sedan lång tid präglats av offentlighet. Offentlighetsprincipen är en grundsten i den svenska rättsordningen. Den har sin grund i allmänhetens behov av och anspråk på insyn i myndigheternas verksamhet. Offentlighetsprincipen gäller fullt ut vid i princip alla landets högskolor och universitet.¹ TF 2 kap om allmänna handlingars offentlighet innehåller de centrala grundlagsbestämmelserna på området.

Att handlingar som produceras vid högskolor av professorer, lektorer och doktorander kan bli allmänna gäller oavsett vilken typ av forskning det rör sig om. En annan sak är att typen av handlingar varierar beroende på vilket ämnesområde det gäller. Exempelvis är laborationsrapporter vanligt förekommande vid naturvetenskaplig forskning, medan enkätundersökningar är vanliga inom beteendevetenskapliga discipliner. Det spelar i det här avseendet ingen roll hur forskningen finansieras. Extern finansiering är vanlig och påverkar inte handlingarnas karaktär av att vara allmänna.²

En handling är en framställning i skrift eller bild samt upptagning som kan läsas, avlyssnas eller på annat sätt uppfattas endast med hjälp av något tekniskt hjälpmedel (TF 2 kap 3 § 1 st). Med handling förstås alltså inte bara ett papper med skrift eller bild på. Även till exempel en bandinspelning eller en upptagning för automatisk databehandling (ADB) omfattas av begreppet.³

En handling är allmän om den förvaras hos myndighet och enligt särskilda regler i TF anses inkommen till eller upprättad hos myndighet (TF 2 kap 3 § 1 st). Att en handling är allmän enligt reglerna i TF 2 kap är dock inte detsamma som att den är offentlig. Forskningsmaterial är offentligt, och därmed tillgängligt för allmänheten, om handlingarna är allmänna och om de dessutom inte omfattas av sekretess. Sekretessfrågor behandlas nedan i kapitel 3.

När handlingarna blir allmänna beror bland annat på vilken typ av handling det rör sig om. Det finns en grundläggande skillnad mellan handlingar som

---

¹ De flesta av landets högskolor och universitet är myndigheter. I enlighet med vad som anges i SekrL 1 kap 8 § skall vad som föreskrivs i TF om rätt att ta del av allmänna handlingar också gälla vid flera stiftelsehögskolor, se bilagan till SekrL.

² Bohlin (1997) s 9.

³ Regner m fl s II:1.

inkommit till myndigheten respektive inom myndigheten upprättade handlingar.

2.1.2 Till myndighet inkommen handling

Enligt TF 2 kap 6 § anses en handling inkommen till myndighet när den anlänt till myndigheten eller kommit behörig befattningshavare till handa. Handlingen blir då allmän enligt TF 2 kap 3 §.⁴ Det är inte tillåtet att försöka förskjuta tidpunkten genom att exempelvis vänta med diarieföringen eller vänta med att öppna kuvert där handlingen finns. Att handlingen är adresserad till en viss forskare personligen behöver inte hindra att den anses inkommen. Innehållet i handlingen är avgörande och har den anknytning till ett forskningsprojekt blir den allmän, se TF 2 kap 4 §.⁵ Att avsändaren inte anser handlingen vara en färdig produkt, utan bara ett utkast eller en idé, saknar betydelse. Det kan röra sig om ett skissartat meddelande skrivet med blyerts.⁶ För att en handling skall anses inkommen krävs att den har kommit utifrån. En handling som sänds inom en myndighet uppfyller inte kriterierna för inkommen handling.⁷

2.1.3 Hos myndighet upprättad handling

Expedierade handlingar blir, i likhet med inkomna, allmänna, se TF 2 kap 7 § 1 st. Med expedierad handling menas handling som avsänds till enskild eller annan myndighet.⁸ Det räcker att handlingen finns tillgänglig för avhämtning för att den skall anses expedierad.⁹

När handlingar som inte expedieras blir allmänna beror på om den verksamhet de uppkommer i är handläggning av ärende eller faktiskt handlande.

2.2 Handläggning av ärende eller faktiskt handlande?

Inom förvaltningsrätten brukar åtskillnad göras mellan *handläggning av ärende* och *faktiskt handlande*. Handlingar som framställs i samband med ärendehandläggning blir enligt huvudregeln allmänna när ärendet är

---

⁴ Regeln är inte undantagslös. Följande undantag finns i TF 2 kap 6 § 3 st: *Åtgärd som någon vidtager endast som led i teknisk bearbetning eller teknisk lagring av handling, som myndighet har tillhandahållit, skall ej anses leda till att handling är inkommen till den myndigheten.*

⁵ Strömberg, Tryckfrihetsrätt s 92.

⁶ Ryman och Holmberg s 12.

⁷ Axberger s 3.

⁸ Bohlin (2001) s 72.

⁹ Se RÅ 1982 2:59.

slutbehandlat (TF 2 kap 7 § 1 st). Vid faktiskt handlande blir handlingarna allmänna allteftersom de färdigställs (TF 2 kap 7 § 1 st).

Förvaltningslagen (FL) gäller, med några få undantag, förvaltningsmyndigheternas handläggning av ärenden. Det har inte givits någon definition av begreppet ”ärende” vare sig i lagen eller dess förarbeten. Med handläggning av ärende bör rimligen avses en verksamhet, som utmynnar i ett uttalande, vilket inte nödvändigtvis måste ha rättsligt bindande verkan.¹⁰ Något förenklat kan saken uttryckas så, att FL gäller myndigheternas beslutande verksamhet.¹¹

Det är svårt att dra en tydlig gräns mellan handläggning av ärende och myndigheternas rent faktiska handlande. I förarbetena till FL ges exempel på faktiskt handlande för att illustrera skillnaden. Här framgår att undervisning i skolverksamhet och utförande av en operation på sjukhus är att anse som faktiskt handlande. Skulle det däremot röra sig om en disciplinär åtgärd mot en elev eller debitering av en patient för sjukhusvård föreligger handläggning av ett ärende.¹²

2.3 Allmänna handlingar i forskningsprojekt

Skulle forskning anses vara ärendehandläggning är huvudregeln i TF 2 kap 7 § 1 st att handling, som inte expedieras, blir allmän först när ärendet är slutbehandlat hos myndigheten. Handlingar tillhörande forskningsprojekt skulle då bli allmänna när projektet avslutats. Enligt förarbetena utformades reglerna på detta sätt ”med tanke på att en myndighet bör ha rimligt utrymme att själv bilda sig en uppfattning och fatta ståndpunkt, innan den måste ställa de handlingar som återspeglar övervägandena till förfogande för allmänheten”.¹³ En forskare kan ha samma intresse som en myndighet av att hans material inte blir allmänna handlingar förrän forskningsprojektet är avslutat. Om forskning är att betrakta som faktiskt handlande blir dock situationen den att en handling under vissa omständigheter kan bli allmän vid ett tidigare tillfälle än när projektet avslutats. Handlingen blir då allmän när den är färdigställd, se TF 2 kap 7 § 1 st.¹⁴

Det har funnits olika uppfattningar om forskning skall betraktas som ärendehandläggning eller faktiskt handlande. Hans-Gunnar Axberger framhöll i en studie från 1986 att ett forskningsprojekt var att likställa med ett ärende i enlighet med 2 kap 7 § TF.¹⁵ Den förhärskande uppfattningen är dock att det rör sig om faktiskt handlande och stöd finns både i den

---

¹⁰ Strömberg (2000) s 79.

¹¹ Hellners och Malmqvist s 44.

¹² Prop. 1971:30 s 315.

¹³ Prop. 1975/76:160 s 72.

¹⁴ Bohlin (1997) s 11.

¹⁵ Axberger s 2.

rättsvetenskapliga litteraturen och i praxis. Wennergren¹⁶, Hellners-Malmqvist¹⁷ och Gränström m fl¹⁸ nämner forskning som exempel på faktiskt handlande. Lillieroth tycks vara av samma uppfattning.¹⁹ JK anförde i det så kallade "Metropolit"-ärendet att "enligt vanligtvis förhärskande uppfattning om innebörden av förvaltningslagens ärendebegrepp är forskning att anse som s k faktiskt handlande".²⁰ Även Bohlin menar att forskning är att se som faktiskt handlande och motiverar detta med att det finns en tydlig skillnad mellan forskning och offentlig förvaltning i övrigt. Forskning leder inte till formliga beslut och innefattar normalt inte myndighetsövning mot enskild.²¹

Rättsläget är något mer oklart när det gäller uppdragsforskning. Dataarkiveringskommittén förefaller ha ansett att uppdragsforskning skall betraktas som handläggning av ärende. Kommittén uttalade, efter att ha konstaterat att uppdragsforskning har blivit allt vanligare, att "handlingar som tillkommer inom institutionen under projektarbetet blir att anse som upprättade när projektet har slutförts".²² Mycket talar dock för att även uppdragsforskning är faktiskt handlande. Att ett frivilligt forskningsåtagande från en myndighet skulle ge upphov till ett ärende hos denna förefaller inte vara syftet med bestämmelserna.²³ I uppdragsforskning i samarbete mellan högskola och näringsliv torde frågan vara av liten betydelse, eftersom uppdragssekretessen (SkrL 8:9) i stor utsträckning förhindrar handlingar från att bli offentliga, se 3.3.4.

Eftersom forskning normalt sett är faktiskt handlande och inte ärendehandläggning kan handlingar som tillhör forskningsprojekt under vissa omständigheter vara allmänna innan projektet är avslutat. Enligt TF 2 kap 7 § 1 st sista ledet är handling som inte är expedierad eller tillhör visst ärende upprättad, och därmed allmän, när den har justerats av myndigheten eller på annat sätt färdigställts. En handling kan anses färdigställd när den fått sin slutgiltiga utformning. Bohlin ger som exempel att en bandupptagning är färdigställd när forskaren har tagit hand om bandet efter avslutad inspelning. Att forskaren kommer att dra slutsatser av innehållet på bandet i en senare rapport ändrar inte situationen. Bandinspelningen i sig kommer inte att omarbetas och är därför inget koncept eller utkast.²⁴

I samband med forskningsarbete skapas mängder av ofullständiga handlingar, så kallade "mellanprodukter". Till dessa hör exempelvis kladdar, utkast, koncept, korrektur och ADB-upptagningar som är osjälvständiga led

---

¹⁶ Wennergren s 11.

¹⁷ Hellners och Malmqvist s 44.

¹⁸ Gränström m fl s 123.

¹⁹ Lillieroth s 9.

²⁰ JK 1986 A 29.

²¹ Bohlin (1997) s 11.

²² SOU 1976:68 s 173.

²³ Se Bohlin (1997) s 13 som också ställer frågan hur ett sådant ärende skulle avslutas.

²⁴ Bohlin (1997) s 17 f.

i arbetet.²⁵ Enligt TF 2 kap 9 § 2 st är sådana mellanprodukter inte allmänna handlingar, förutsatt att de inte har expedierats eller tagits om hand för arkivering.

Det kan för en forskare vara värdefullt att få synpunkter utifrån på sitt arbete. Därför är det vanligt att handlingar överlämnas i konsultationssyfte. Koncept, utkast och andra mellanprodukter blir inte allmänna handlingar för att de översänds till annan myndighet eller till en utomstående expert för kontroll eller synpunkter. Enligt förarbetena till TF 2 kap 9 § 2 st skall den typen av handlingar kunna översändas från en myndighet till utomstående utan att anses vara expedierade. Översänds handlingen däremot enbart i informationssyfte blir handlingen allmän, eftersom den då anses expedierad.²⁶

2.4 Delanalys

En viktig iakttagelse är att forskning på goda grunder är att anse vara faktiskt handlande och inte handläggning av ärende. Alf Bohlin, professor i offentlig rätt vid Stockholms universitet, ansluter sig till denna uppfattning. Jag har på några ställen hänvisat till en skrift av honom som utkom 1997 där han bestämt hävdar denna uppfattning. Han har tyvärr inte naturvetenskaplig och teknisk forskning som utgångspunkt utan exemplifierar utifrån samhällsvetenskaplig och beteendevetenskaplig forskningsverksamhet.

Jag utgår i den här analysen från att forskning är faktiskt handlande. För naturvetenskaplig och teknisk forskning kan det innebära problem för framtida patenteringsprocesser. Kapitel 4 behandlar patent mer ingående, men redan här är det lämpligt att peka på att det finns ett nyhetskrav i patentlagstiftningen. Om beskrivningen av en uppfinning på något sätt blivit allmänt tillgänglig anses nyhetskravet inte vara uppfyllt. Då är uppfinningen inte längre patenterbar. Den forskningsverksamhet som det här arbetet handlar om bedrivs oftast i form av laborationer. Dessa mynnar ut i rapporter som i många fall färdigställs på kort tid. Bohlin tar som exempel på handling som blir allmän i pågående forskningsverksamhet ett färdiginspelat intervjuband. När forskaren som har genomfört intervjun trycker på stoppknappen är handlingen att anse som färdigställd och därmed allmän. Att han sedan kommer att dra slutsatser av innehållet på bandet i exempelvis en avhandling spelar inte någon roll för handlingens karaktär av att vara allmän menar Bohlin. Om handlingen inte omfattas av en sekretessbestämmelse är den offentlig.

Om vi överför Bohlins exempel på en laborationsrapport blir problematiken slående. När forskaren som genomfört laborationen avslutat och färdigställt

---

²⁵ Prop. 1975/76:160 s 169.

²⁶ Prop. 1975/76:160 s 170.

sin rapport är handlingen därmed allmän.²⁷ Att han sedan kommer att dra slutsatser av innehållet i rapporten i exempelvis en avhandling ändrar inte situationen. Det här betyder att det finns en möjlighet att komma åt vissa handlingar i pågående forskningsprojekt, även om informationen i handlingarna kan vara viktig för framtida patenteringsprocesser. Många av en forskares handlingar är förvisso att betrakta som så kallade mellanprodukter, men inte alla. Det är i dagsläget inte möjligt att sekretessbelägga en handling bara för att den möjligen kan bli viktig för en framtida patentansökan, se 3.3.5. Det kan röra sig om handlingar som kanske inte kommer att bli aktuella för patentansökningar på flera år. Sekretesslagen ger endast skydd åt patentansökningar som sådana.

Som intervjukapitlet visar är det här ännu inte ett problem som har realiserats. Det är likväl intressant och värt att uppmärksamma. Bara för att det inte har blivit aktuellt än så länge betyder inte att det inte kommer att bli det framöver. Det kan räcka med att ett företag begär att få ta del av känsliga uppgifter från ett forskningsprojekt med stöd av offentlighetsprincipen för att problemet skall uppstå. Forskarna är helt omedvetna om situationen och betraktar allt forskningsmaterial som arbetshandlingar fram till publicering. Jörgen Andersson, universitetsarkivarie och personuppgiftsombud vid Lunds universitets juridiska enhet, håller med om att problemet existerar och även han ansluter sig till uppfattningen att forskning är faktiskt handlande.

Claes Sandgren, professor i civilrätt vid Stockholms universitet, har belyst frågan mycket kort och konstaterade att regeringen inte utnyttjat möjligheterna att sekretessbelägga forskningsverksamhet vid universitet och högskolor. Han menade dock att det i praktiken inte är någon svårighet för den forskare som så önskar att undvika att resultaten dokumenteras i en sådan allmän handling som omfattas av offentlighetslagstiftningen.²⁸ Jag vill dock hävda att det inte nödvändigtvis är särskilt lätt att undvika detta när det gäller resultat från många laborationer. För övrigt finns det ingen kunskap om de här frågorna hos de berörda forskarna och Sandgrens förhållningssätt framstår som en förenkling.

Frågan är om lagstiftningen bör ändras på ett sätt som gör det omöjligt att komma åt handlingar i pågående forskningsprojekt som kan bli viktiga för framtida patentansökan. Systemet fungerar trots allt och ingen av de forskare jag har talat med har varit med om att någon har begärt ut handlingar i pågående forskningsprojekt. Personal jag varit i kontakt med på juridiska enheten vid Lunds universitet har inte heller upplevt att det har varit ett praktiskt problem även om de är medvetna om det. Dessutom finns det ett angeläget intresse för allmänheten att ha insyn i forskningen. Jag vill dock hävda att den här frågan faktiskt kan aktualiseras och leda till problem för framtida patenteringsprocesser. Problemet kan lösas på olika sätt. Ett sätt är

---

²⁷ Utgångspunkten här är alltså att ett färdigställande har skett (se TF 2 kap 7 § 1 st), vilket inte nödvändigtvis är fallet.

²⁸ Sandgren s 36.

att lagen uttryckligen anger att forskning är handläggning av ärende. Därmed skulle handlingar i pågående forskningsprojekt bli allmänna först när projektet är avslutat. Ett annat sätt skulle vara att möjliggöra sekretessbeläggande av forskningshandlingar som kan få betydelse för framtida patentansökningar. Det skulle dock kunna bli en svårtolkad bestämmelse. Forskaren vet ofta inte förrän långt efter det att en handling färdigställts om den innehåller information som kan få betydelse för patentansökan. Enklaste lösningen torde vara att anse allt opublicerat forskningsmaterial som ”mellanprodukt”, men prejudikat till stöd för en sådan uppfattning saknas i dagsläget.

Jag kommer inte här att ta ställning till hur problemet bäst bör lösas. Meningen är att åskådliggöra den problematiska situation som skulle kunna uppkomma. Till dem som menar att det är viktigare med allmänhetens möjligheter till insyn i forskningen än att säkerställa att offentlighetsprincipen inte innebär hot mot patentlagstiftningens nyhetskrav vill jag dock erinra om forskares meddelarfrihet. Jag kommer i nästa kapitel att redogöra för forskares möjligheter att meddela sig med pressen. Det är en viktig ventil som inte behöver påverkas oavsett hur problemet löses. Meddelarfriheten bidrar till offentlighetsprincipens förverkligande och ger möjligheter för forskare att inom vissa ramar ge allmänheten information om sekretessbelagda uppgifter. Den är avsedd att motverka oönskade resultat av sekretessregleringen.

3 Forskning och sekretess

3.1 Förhållandet mellan offentlighet och sekretess

Som ovan konstaterats innebär det faktum att en handling är allmän inte detsamma som att den är offentlig. Om stöd finns i bestämmelse om sekretess kan en myndighet avslå en sökandes framställan att få ta del av en allmän handling. En offentlig handling är således en allmän handling som inte är sekretessbelagd. Att en handling inte är allmän innebär dock inte att den är sekretessbelagd. Det betyder endast att den inte *behöver* lämnas ut eftersom den inte omfattas av offentlighetsprincipen. Bestämmelserna om sekretess bestämmer huruvida den *får* lämnas ut.²⁹

Insynen i allmänna handlingar får enligt TF 2 kap 2 § begränsas endast genom särskild lag eller, om så i visst fall befinnes lämpligare, i annan lag vartill den särskilda lagen hänvisar. Den särskilda lag som åsyftas är SekrL. SekrL hänvisar på några punkter till sekretessbestämmelser i annan lag. Enligt TF 2 kap 2 § får rätten att ta del av allmänna handlingar begränsas endast om det är påkallat med hänsyn till där uppräknade faktorer. Begränsningar får inte föreskrivas för andra ändamål än dem i paragrafen specificerade.³⁰ Forskningen som sådan finns inte med i uppräknningen och det finns inte någon generell möjlighet att sekretessbelägga den. Handlingar som rör forskning kan däremot sekretessbeläggas i andra syften. Ur detta arbetets synvinkel är punkterna 5 och 6 de intressantaste. De anger att begränsningar av allmänna handlingars offentlighet kan göras med hänsyn till det allmännas ekonomiska intresse (5 p) respektive skyddet för enskilds personliga eller ekonomiska förhållanden (6 p). I detta sammanhang avses med enskild inte bara fysiska personer utan även juridiska personer omfattas av begreppet. Utländsk juridisk person likställs i princip med svensk enskild person i fråga om offentlighet och sekretess.³¹

En myndighet får inte på egen hand föranstalta om sekretess för en handling vars innehåll inte kan subsumeras under någon bestämmelse i SekrL. Rätten att ta del av allmänna handlingar kan endast inskränkas i lag enligt TF 2 kap 2 §. Om inte handlingen omfattas av sekretess enligt SekrL skall den lämnas ut till den som begär att få ta del av den.³²

---

²⁹ Axberger s 3 f.

³⁰ Strömberg, Handlingsoffentlighet och sekretess s 30 ff.

³¹ SOU 1996:70 s 134.

³² Bohlin (1997) s 24.

Avtal eller överenskommelse som myndighet har ingått att iaktta sekretess som saknar stöd i sekretesslagstiftningen, får ingen rättsverkan.³³ Dock kan avtal ha bevisverkan för brott mot tystnadsplikt jämlikt BrB 20 kap 3 §.³⁴ För att ett brott skall anses begånget krävs att det subjektiva rekvisitet är uppfyllt. Den som har begått brottet måste ha agerat med uppsåt eller av oaktsamhet. I förarbetena till SekrL framhöll departementschefen att kravet på uppsåt innebär att en offentlig funktionär som av oaktsamhet misstar sig på sekretessregleringens innehåll inte kan fällas till ansvar för annat än oaktsamhetsbrott.³⁵ Det är svårare att med framgång hävda oaktsamhet grundad på ett sådant misstag om det finns ett avtal som pekar på betydelsen av sekretess.

SekrL innehåller bestämmelser om tystnadsplikt i det allmänna verksamhet och om förbud att lämna ut allmänna handlingar. I sistnämnda hänseende innefattar bestämmelserna begränsning av den i TF stadgade rätten att ta del av allmänna handlingar (2 kap 1 §). Med sekretess menas enligt SekrL 1 kap 1 § 2 st förbud att röja uppgift, vare sig det sker muntligen eller genom att allmän handling lämnas ut eller det sker på annat sätt. Om förbud mot att röja uppgift gäller enligt SekrL, får den inte heller i övrigt utnyttjas utanför den verksamhet i vilken sekretess gäller för uppgiften (SekrL 1 kap 4 §). Det sista betyder att en forskare som inte får röja en viss uppgift inte får utnyttja denna för privata ändamål. I SekrL finns regler om både handlingssekretess och tystnadsplikt.³⁶

3.2 Forskares yttrande- och meddelarfrihet

I kapitel 3.3 behandlas ett antal sekretessbestämmelser med betydelse för forskningen vid högskolor och universitet. För att förstå innebörden av dessa bestämmelser är det viktigt att ha en bild av forskares yttrande- och meddelarfrihet.

3.2.1 Yttrandefrihet

Yttrandefriheten garanteras i RF 2 kap 1 § och är en viktig förutsättning för ett demokratiskt styrelseskick. Den innebär en frihet att i tal, skrift eller bild

---

³³ Se t ex JO 1983/84 s 225. Socialstyrelsen hade träffat avtal med läkemedelsindustrin i fråga om utlämnande av statistikmaterial. JO kritiserade avtalet och konstaterade att "Självfallet får medborgarnas grundlagsfästa rätt att ta del av allmänna handlingar inte inskränkas genom avtal mellan myndigheter och enskilda industriföretag. De i detta ärende åberopade avtalen saknar alltså rättsverkan i den mån de skulle avse inskränkning i socialstyrelsens lagliga skyldighet att utlämna allmänna handlingar". Fallet är intressant även ur forskningssynpunkt. Det kan finnas intresse hos företag att ingå avtal med högskolor som sträcker sig utanför vad sekretesslagstiftningen medger (se särskilt om 8 kap 9 § nedan).

³⁴ Fahlbeck s 41.

³⁵ Prop. 1979/80:2 del A s 404.

³⁶ Strömberg, Handlingsoffentlighet och sekretess s 29.

eller på annat sätt meddela upplysningar samt uttrycka tankar, åsikter och känslor. Yttrandefriheten fick förstärkt skydd 1992 då YGL trädde ikraft. Där finns bestämmelser om yttrandefrihet och meddelarfrihet för offentliggörande i bild- och ljudmedier, dvs TV, film, radio etc.

För myndigheter, myndighetsanställda och deras uppdragstagare gäller i princip offentlighet. Denna gäller sålunda även anställda och uppdragstagare vid offentliga högskolor och universitet. Yttrandefriheten får för denna personkrets i princip endast begränsas till följd av bestämmelser i lag, RF 2 kap 1 § och 12 §. Begränsningar anges huvudsakligen i SekrL.³⁷ Det är därför inte möjligt för en högskola att på egen hand inskränka den grundlagsfästa yttrandefriheten för forskare.³⁸ De offentliga funktionärernas tystnadsplikt betraktas som en offentligrättslig begränsning av deras yttrandefrihet gentemot det allmänna, och inte som en arbetsrättslig fråga.³⁹ Tystnadsförpliktelser, avtal eller interna instruktioner får således ingen betydelse i detta avseende.⁴⁰ I de fall avtal om sekretess och sekretessklausuler förekommer är de, vilket påpekades i 3.1, inte olagliga i sig. De har ingen bindande rättsverkan, men de kan ha bevisverkan för brott mot tystnadsplikt jämlikt BrB 20 kap 3 §.⁴¹

Lagregleringen om yttrandefrihet ger offentligt anställda forskare samma skydd som andra medborgare och en forskare får i princip yttra sig i vilka frågor som helst. En högskola får inte ingripa vare sig formellt eller informellt mot en forskare för att denne har utnyttjat sin grundlagsskyddade yttrandefrihet.⁴² Det är inte tillåtet att rikta någon form av repressalier mot en forskare för att denne har utnyttjat sin yttrandefrihet. Yttrandefriheten befriar dock inte den anställda från sina skyldigheter vad gäller att i arbetet lojalt följa arbetsgivarens direktiv och beslut. Däremot ger yttrandefriheten forskaren rätt att offentligt framföra sina egna åsikter om myndighetens verksamhet, även om hans uppfattning avviker från arbetsgivarens.⁴³ Det är således tillåtet att kritisera – men inte sabotera – högskolan, dess verksamhet och dess ledning.⁴⁴ Högskolan får inte hindra en forskare från att uttala sig i massmedier om myndighetens verksamhet, till exempel om denne anser att en institution bedriver oetisk forskning. Däremot kan skolan offentligt bemöta påståenden som den anser vara felaktiga.⁴⁵

En viktig konsekvens av yttrandefriheten är att myndigheterna inte får sätta munkavel på sina anställda. Om ett system med presstalesman tillämpas

---

³⁷ Fahlbeck s 40.

³⁸ SOU 1996:70 s 133.

³⁹ SOU 1983:70 s 161 f.

⁴⁰ SOU 1996:70 s 133.

⁴¹ Fahlbeck s 41.

⁴² Kastman s 3.

⁴³ JO 1995/96 s 447.

⁴⁴ Kastman s 3.

⁴⁵ JO 1994/95 s 521.

måste det klart och tydligt framgå för de anställda att deras rätt att lämna information till massmedia inte rubbas.⁴⁶

3.2.2 Meddelarfrihet

Om inte uppgifter omfattas av sekretess kan anställda och uppdragstagare hos en högskola fritt lämna dessa till utomstående. Även om en uppgift skulle omfattas av sekretess finns ändå möjlighet att lämna uppgifter i publiceringssyfte till följd av bestämmelserna om meddelarfrihet. Med meddelarfrihet avses regler i TF och YGL som innebär att det inom vissa gränser är möjligt att utan att begå brott lämna sekretessbelagda uppgifter för publicering i tryckt skrift eller i andra medier. Offentliga funktionärer är dock inte på något sätt skyldiga att meddela sådana uppgifter. Istället ges de möjligheter att själva bedöma om vissa uppgifter skall lämnas för offentliggörande.⁴⁷ Tillsammans med offentlighetsprincipen är meddelarfriheten en garant för att myndigheternas verksamhet utförs på ett bra sätt. Den är en demokratiskt befrämjande ventil som möjliggör för anställda att offentliggöra oegentligheter i verksamheten och därigenom påverka den.⁴⁸ Meddelarfrihetens princip fastslås i TF 1 kap 1 § 3 st. Det står enligt huvudregeln envar fritt att lämna vilka uppgifter som helst för offentliggörande i tryckt skrift till författare, journalister, nyhetsbyråer, tidningsredaktioner och andra upphovsmän. Rättsläget är detsamma för meddelanden lämnade för offentliggörande i radio, filmer och ljudupptagningar. Bestämmelser härom finns i 1 kap 2 § YGL och dessa har utformats med TF som förebild. I detta avsnitt redogörs för reglerna i TF, då YGL i stort sett har bestämmelser som motsvarar de i TF.

Ett anonymitetsskydd garanterar meddelarfriheten. Det består av tystnadsplikt för journalister etc (TF 3 kap 3 §) och ett förbud för myndigheter att efterforska meddelarens identitet (TF 3 kap 4 §).⁴⁹ Det avgörande för att en meddelare skall åtnjuta skydd är att uppgifterna har lämnats i publiceringssyfte. En forskare som lämnar ut uppgifter till en journalist i egenskap av att denne är en god vän omfattas inte av meddelarfriheten. Att uppgifter som lämnats i publiceringssyfte verkligen publiceras spelar å andra sidan ingen roll. Det viktiga är i vilket syfte uppgifterna lämnas. Meddelandet måste ha lämnats direkt till skriftens författare, annan som är att betrakta som upphovsman, utgivare eller redaktion. Om en mellanman anlitas blir det därmed denne som omfattas av meddelarfriheten och inte den ursprungliga uppgiftslämnaren.⁵⁰

---

⁴⁶ Kastman s 4. I fallet JO 1994/95 s 521 hade byråchefen på en myndighet i ett telefonsamtal med en av myndigheten anställd forskningsingenjör framfört rekommendationer om att kontakterna med pressen skulle gå genom vissa angivna befattningshavare. Förfarandet kritiserades av JO.

⁴⁷ Regner m fl s 16:1 f.

⁴⁸ Kastman s 6.

⁴⁹ Sefastsson s 117.

⁵⁰ Strömberg, Tryckfrihetsrätt s 29.

En meddelare kan endast åläggas straff- eller skadeståndsrättsligt ansvar i de fall TF anger, se TF 1 kap 3 § och TF 1 kap 1 § 3 st.⁵¹ I förarbetena poängteras att en myndighet eller ett organ som utövar myndighet i avsaknad av särskild föreskrift i TF inte kan ingripa med disciplinära åtgärder mot överträdelse av tystnadsplikt.⁵² I de fall en forskare har meddelat uppgifter vars meddelande inte är ålagt straff- eller skadeståndsrättsligt ansvar enligt TF kan högskolan därmed inte straffa honom genom att exempelvis begränsa passerkortets användningsområde.

I TF 7 kap 3 § 1 st anges i vilka fall meddelarskydd inte föreligger och meddelarfriheten följaktligen är inskränkt. När det gäller grövre brott mot rikets säkerhet (1 p), brott mot handlingssekretess (2 p) och tystnadsplikt (3 p) kan meddelare trots sin principiella ansvarsfrihet åtalas för brott. Om en forskare lämnar ett meddelande och därmed gör sig skyldig till någon av de gärningar som beskrivs i TF 7 kap 3 § 1 st, inträder straffansvar enligt BrB. Vi bortser här från de ovanliga fallen i punkt 1 (högförräderi, landssvek etc) och fokuserar istället fokuserar på punkterna 2 och 3.

Punkt 2 upptar oriktigt och uppsåtligt utlämnande av allmän handling som ej är tillgänglig för envar eller tillhandahållande av sådan handling i strid med myndighets förbehåll vid dess utlämnande. Om en hemlig handling uppsåtligen lämnas ut av forskare i strid mot sekretessregel i sekretesslagen omfattas sådant handlande följaktligen av bestämmelsen.⁵³

I punkt 3 anges som undantag från meddelarfriheten uppsåtligt åsidosättande av tystnadsplikt i de fall som anges i särskild lag. De typer av tystnadsplikt som har företräde framför meddelarfriheten räknas upp i den enda paragrafen som finns i 16 kap SekrL.⁵⁴ Detta kapitel innehåller bestämmelser om så kallad kvalificerad tystnadsplikt.

I nästa avsnitt, 3.3, belyses ett antal sekretessbestämmelser med intresse för forskningen. För varje paragraf anges huruvida meddelarfrihet råder.

Av det ovan beskrivna förhållandet mellan 7 kap 3 § 1 st 2 p och 3 p följer att det aldrig är tillåtet att rent fysiskt utlämna handling som omfattas av sekretess. I det fall det är möjligt att röja sekretessbelagda uppgifter utan att straffansvar inträder är det bara tillåtet att meddela dessa muntligen.⁵⁵ Denna skillnad, som har historiska förklaringar, kan tyckas onödigt eftersom de bakomliggande uppgifterna är samma oavsett om de meddelas muntligen eller genom en utlämnad handling.⁵⁶ Det går dock att finna argument för att försvara den nuvarande regleringen. Om en forskare till exempel vill påkalla allmänhetens uppmärksamhet angående vad han anser vara oetisk forskning

---

⁵¹ Regner m fl s 16:3.

⁵² Prop. 1975/76:204 s 122.

⁵³ Regner m fl s 16:3 f.

⁵⁴ Regner m fl s 16:4.

⁵⁵ Utvecklingsrådet s 10.

⁵⁶ Fahlbeck s 42.

räcker det med ett muntligt meddelande. Det är inte nödvändigt att han ger ut laborationsrapporter etc. Genom systemet att bara tillåta muntliga meddelanden uppehålls syftet med meddelarfriheten, att möjliggöra för de anställda att avslöja oegentligheter och att påverka verksamheten, samtidigt som risken minskar för att i sammanhanget onödiga uppgifter sprids.⁵⁷

3.3 Sekretess i forskningsverksamhet

3.3.1 Inledande anmärkningar

Även om den gällande huvudprincipen för forskning inom högskole- och universitetsväsendet är offentlighet, kan det ibland vara viktigt att vissa uppgifter omfattas av sekretess. Forskarens eget intresse av att vissa uppgifter inte blir offentliga i ett alltför tidigt skede väger tungt, till exempel vid ansökan om patent för uppgift om uppfinning. Det finns emellertid andra anledningar till att uppgifter i forskningsverksamhet i vissa fall omfattas av sekretess. Ett exempel är det ökade samarbetet mellan forskning och näringsliv. I takt med detta ökade samarbete är det viktigt att det finns ändamålsenliga sekretessbestämmelser som inte avskräcker företag från att anlita högskolor och universitet för forskningsuppdrag. Samarbete med näringslivet ger forskare många nyttiga projekt som dessutom ofta leder till kommersiellt gångbara resultat. Detta är positivt för forskarna, företagen och samhällsekonomin i stort.

Frågor om sekretess i samband med forskningsverksamhet kommer sannolikt att behandlas i den kommande forskningspolitiska propositionen som är beräknad till 2004.⁵⁸ Som kommer att följa av framställningen i detta kapitel är en översyn nödvändig på ett par punkter.

I den mån viss forskningsverksamhet är underkastad offentlighetsprincipen omfattas den även av sekretesslagens regler.⁵⁹ Vi skall nu titta närmare på ett antal intressanta bestämmelser i SekrL som berör naturvetenskaplig och teknisk forskningsverksamhet.⁶⁰ Framställningen gör inte anspråk på att vara heltäckande och ta upp alla sekretessregler som skulle kunna bli tillämpbara för den här typen av forskning. Ett urval har gjorts med tanke på uppsatsens syfte.

---

⁵⁷ Jfr Regner m fl s 16:4.

⁵⁸ Enligt Max Kesselberg på Utbildningsdepartementet.

⁵⁹ Axberger s 10.

⁶⁰ Det finns bestämmelser i SekrL som främst riktar sig till andra typer av forskning. Här märks exempelvis SekrL 7 kap 13 § om psykologiska undersökningar som utförs för forskningsändamål.

3.3.2 SekrL 6 kap 4 § – Forskning för det allmännas räkning

I denna paragraf stadgas om sekretess för uppgifter om naturvetenskapliga och tekniska undersökningar som utförs för det allmännas räkning. ”Sekretess gäller för uppgift angående utförande av undersökning av naturvetenskaplig eller teknisk art, som myndighet har låtit verkställa för det allmännas räkning, eller angående resultatet av sådan undersökning, om det kan antas att det allmänna lider skada om uppgiften röjs”.

Sekretessen omfattar både uppgifter om utförandet av sådana undersökningar, exempelvis vilken metod eller teknik som används osv, och uppgifter om resultatet av undersökningarna. Paragrafen omfattar forskning vid högskolor och universitet, men för dess tillämplighet saknar det betydelse om en undersökning har utförts av en enskild eller av en myndighet. När en undersökning har genomförts i offentlig forskningsverksamhet gäller sekretessen både på den högskola som har genomfört undersökningen och hos andra myndigheter som får del av uppgifter om denna. Sekretessen gäller därför också hos den myndighet som har beställt undersökningen.⁶¹ I paragrafen förskrivs ett rakt skaderekvisit och det råder därmed en presumtion för offentlighet. Skaderekvisitet är givetvis inte uppfyllt om en undersökning som avses i paragrafen görs i syfte att resultatet av den skall vara allmänt tillgängligt.⁶²

Undersökningar som avses i paragrafen görs ofta som ett led i en myndighets affärsverksamhet. Sekretess kan i de fallen gälla för uppgifterna även enligt SekrL 6 kap 1 § (sekretess i myndighets affärsverksamhet för uppgift om myndighetens affärs- eller driftförhållanden, om konkurrent gynnas på myndighetens bekostnad) eller 6 kap 2 § (sekretess för uppgift i ärende om upphandling eller försäljning om ett röjande kan antas innebära skada för det allmänna). Tillämpningsområdet för bestämmelsen är därför ganska litet. Paragrafen ger dock sekretess åt bland annat uppgifter om undersökningar som utförs i en myndighets affärsverksamhet och som kan skada det allmänna om de lämnas ut, men som inte kan hållas hemliga av konkurrensskäl.⁶³

Meddelarfrihet råder för uppgifter som skyddas av paragrafen, eftersom den inte finns med i uppräknningen i SekrL 16 kap 1 §. Tystnadsplikten är alltså inte kvalificerad.

3.3.3 SekrL 8 kap 6 § - Forskningsstöd

För att kunna finansiera sin forskning är det vanligt att forskare ansöker om stöd från forskningsråd. För den forskning som det här arbetet behandlar spelar Vetenskapsrådet en viktig roll. Vetenskapsrådet inledde sin

---

⁶¹ Regner m fl s 6:14.

⁶² DsJu 1977:11 del 2 s 337.

⁶³ Regner m fl s 6:14.

verksamhet den 1 januari 2001 och har en mycket omfattande stödverksamhet. Det ersatte fyra tidigare forskningsråd samt Forskningsrådsnämnden.⁶⁴ Vetenskapsrådet har ett nationellt ansvar för att utveckla svensk grundforskning. Detta sker i huvudsak genom stöd till de bästa forskningsprojekten. Projekten är initierade av forskarna själva vid universitet och högskolor.⁶⁵

Det är viktigt för tilltron till Vetenskapsrådets och övriga forskningsråds objektivitet att ansökningar om anslag är offentliga. Det kan å andra sidan vara viktigt att inte allt material i ansökningarna blir offentligt, bland annat av den anledningen att patenteringar i sådana fall riskerar att bli omöjliga.⁶⁶ Under vissa förutsättningar gäller sekretess i statlig myndighets stödverksamhet, se SekrL 8 kap 6 §. Sekretess kan enligt paragrafens 1p gälla för uppgifter om ”enskilda affärs- eller driftförhållanden, uppfinningar eller forskningsresultat, om det kan antas att den enskilde lider skada om uppgiften röjs”. Det rör sig alltså om ett rakt skaderekvisit och meddelarfrihet råder (se 16 kap 1 §).

En förutsättning för att sekretess skall gälla är att regeringen har föreskrivit det och regeringen meddelar sådana föreskrifter i sekretessförordningen. I punkt 73 i bilagan till sekretessförordningen anges att sekretess gäller i stödverksamhet som handhas av Vetenskapsrådet, Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap samt Forskningsrådet för miljö, areella näringar och samhällsbyggande.⁶⁷

Enligt NYFOR-utredningen som gjordes 1996 var forskningsråden, trots att punkt 73 fanns även då, oklara över sekretesslagstiftningens innebörd i fråga om möjligheten att sekretessbelägga uppgifter i en forskningsansökan. Det visade sig att rådets praxis skilde sig åt och att vissa råd motsatte sig sekretess. Ytterst hängde problemen samman med osäkerhet om reglernas innebörd samt att ett stort antal ansökningar hanterades där både svenska och utländska sakkunniga anlätades. Osäkerheten om innebörden av 8 kap 6 § grundade sig i paragrafens formulering som antyder att stödverksamheten skall avse näringslivet, vilket inte forskningsrådets verksamhet avser.⁶⁸ Denna osäkerhet finns kvar än idag.⁶⁹ Det faktum att punkt 73 i bilagan till sekretessförordningen existerar talar dock för att 8 kap 6 § 1 p skall tillämpas på forskningsrådets stödverksamhet. En av de genomförda intervjuerna för det här arbetet visar att forskaren bör vara försiktig med att lämna ut uppgifter om uppfinningar han inte sökt patent på i ansökan om forskningsmedel.⁷⁰

---

⁶⁴ <http://www.vr.se/omvr/index.asp?id=10>

⁶⁵ <http://www.vr.se/omvr/index.asp?id=563>

⁶⁶ SOU 1996:70 s 233.

⁶⁷ Se bilaga B till det här arbetet.

⁶⁸ SOU 1996:70 s 233.

⁶⁹ I delanalysen till det här kapitlet redogörs för den åsikt Vetenskapsrådets administrativa chef har i frågan.

⁷⁰ Se 5.2.4.

3.3.4 SekrL 8 kap 9 § – Uppdragsforskning

Denna i sammanhanget mycket viktiga sekretessbestämmelse reglerar sekretess vid så kallad uppdragsforskning. Sådan är vanligt förekommande vid universitet och högskolor. Bestämmelsen tar i första hand sikte på att skydda uppdragsgivarens ekonomiska förhållanden, men ger också skydd för tredje mans personliga och ekonomiska förhållanden.⁷¹ ”Sekretess gäller hos myndighet för uppgift som avser provning, bestämning av egenskaper eller myckenhet, värdering, vetenskaplig, teknisk, ekonomisk eller statistisk undersökning eller annat sådant uppdrag som myndigheten utför för enskilds räkning, om det måste antas att uppdraget har lämnats under förutsättning att uppgiften inte röjs. Sekretessen gäller dock inte om intresset av allmän kändedom om förhållande som rör människors hälsa har sådan vikt att uppgiften bör lämnas ut. Trots detta undantag gäller sekretess för uppgift från uppdragsverksamhet inom universitet och högskolor.” Regeringen kan förordna om undantag.

Det är inte nödvändigt att det föreligger ett formellt uppdrag utan även uppgifter som lämnas i samband med förberedande konsultationer inför ett uppdrag omfattas av bestämmelsen.⁷² Det är heller inte nödvändigt att uppdragsgivaren uttryckligen begär att sekretess skall gälla. Enligt förarbetena krävs för sekretess att en uppgift är av sådan art att bristen på sekretesskydd för uppgiften måste anses framstå som så väsentlig för uppdragsgivaren att han utan sekretesskyddet skulle ha avstått från att anlita myndigheten.⁷³ Det här innebär i de allra flesta fall att inga uppgifter skall lämnas ut utan uppdragsgivarens uttryckliga samtycke.

Att sekretessen för uppgifter om förhållande som rör människors hälsa är strängare i uppdragsverksamhet inom universitet och högskolor än inom annan uppdragsverksamhet motiveras med att många forskningsprojekt annars skulle riskera att gå om intet. Det är naturligt att uppdragsgivaren inte alltid vill bringa uppdraget eller forskningsresultatet till offentligheten. Uppdragsforskningen går i många fall ut på att vidareutveckla uppdragsgivarens produkter.⁷⁴ Uppdragssekretessen är ett mycket viktigt sekretessområde inom högskole- och universitetsväsendet och uppdragen utgör en inte obetydlig källa till intäkter. Genom uppdragsforskningen får universiteten och högskolorna värdefulla kontakter med samhälle och näringsliv och sekretessreglerna är viktiga för att bibehålla ett förtroendefullt förhållande.⁷⁵

---

⁷¹ Prop. 1979/80:2 del A s 238.

⁷² Regner m fl s 8:26.

⁷³ Prop. 1979/80:2 del A s 239.

⁷⁴ Prop. 1998/99:22 s 17.

⁷⁵ Prop. 1998/99:22 s 16.

SekrL 8 kap 9 § finns med i uppräknningen i SekrL 16 kap 1 §. Meddelarfrihet råder därmed inte. Generalklausulen i SekrL 14 kap 3 § är inte tillämplig och någon intresseprövning enligt denna paragraf är därför aldrig aktuell för sekretessbelagda uppgifter i uppdragsforskning. Generalklausulen tillåter annars i många fall att uppgifter lämnas till en annan myndighet om det är uppenbart att intresset av att uppgifterna lämnas har företräde framför det intresse som sekretessen skall skydda.

I RÅ 1988 not. 606 begärde ett privat företag hos Sveriges lantbruksuniversitet att få ta del av universitetets undersökning av en saneringsvätska. Försöksledaren vid universitetet hade fått uppdraget att undersöka saneringsvätskan under förutsättning att inga undersökningsresultat röjdes för tredje man. Regeringsrätten konstaterade att uppgifter om undersökningen med anledning därav inte kunde lämnas ut.

I RÅ 1985 Ab51 nekades en person att få ta del av ett examensarbete. Uppgifter hade lämnats ut från ett företag till en institutionen för att ligga till grund för examensarbetet, ett arbete som även hade intresse för företaget. Utredningen i målet visade att de med uppdraget förenade uppgifterna kunde antas ha utlämnats endast under förutsättning att de omfattades av sekretess.

En intressant aspekt på SekrL 8 kap 9 § är vad som skall gälla när det inte rör sig om ren uppdragsforskning utan det istället rör sig om forskningssamverkan. Det är osäkert huruvida 8 kap 9 § omfattar projekt där deltagarna är samarbetsparter och alla har rätt att utnyttja resultaten. Förarbetena ger ingen ledning i dessa frågor och använder sig av begrepp som ”uppdragsgivaren” och ”kunden”. Av ordalydelsen i SekrL 8 kap 9 § följer att bestämmelsen rör ”uppdrag som myndigheten utför för enskilds räkning”. Bestämmelsen är följaktligen uppbyggd med ett klassiskt uppdragsförhållande som mall där ett företag ger universitets- eller högskoleforskare ett konkret uppdrag. Det är emellertid vanligt, och det bekräftar intervjuerna, med forskningssamverkan mellan universitet och näringsliv som har ett mer komplext mönster.⁷⁶

Samarbetena innebär, till skillnad från vad som är fallet i ren uppdragsforskning, att alla intressenter kan ha rätt till resultaten och att det sker ett utbyte av förtrolig information. NYFOR-utredningen uppmärksammade bristerna i 8 kap 9 § och föreslog en lagändring, men ännu har ingen ändring skett i paragrafen i detta avseende.⁷⁷ Forskningssamverkan som går utöver den vanliga uppdragsforskningen kan

---

⁷⁶ VINNOVA kommer i april 2003 att presentera en utredning som bland annat kritiserar de brister som SekrL 8 kap 9 § idag har när det gäller möjligheterna att sekretessbelägga handlingar i forskningssamverkan.

⁷⁷ SOU 1996:70 s 230 ff. Utredningen föreslog ett nytt andra stycke i SekrL 8 kap 9 §. Sekretess skulle enligt förslaget gälla ”i den utsträckning regeringen föreskriver det, för uppgift som avser forskning och utveckling som myndighet utför i samarbete med enskild, om det måste antas att samarbetet har ingåtts under förutsättning att uppgiften inte röjs”. Regeringen skulle också kunna förordna om undantag.

uppkomma genom relativt okomplicerade direktkontakter mellan forskning och näringsliv. Det är också vanligt med samarbeten under EU:s ramprogram⁷⁸ och VINNOVA:s kompetenscentrum⁷⁹. Där får företag möjlighet att samverka med starka forskargrupper inom högskolan och med andra företag i en tvärvetenskaplig miljö. Både inom ramprogrammen och kompetenscentrum ges möjligheter till kompletterande finansiering för forskningsprojekt.

I vissa typer av forskningssamverkan skulle den till SekrL 8 kap 9 § subsidiära 8 kap 10 § kunna vara tillämplig. Det krävs dock att samarbetet har antagit en sådan form att enskild skall anses ha trätt i affärsförbindelse med myndigheten. Paragrafen riktar sig huvudsakligen till anbudsförfaranden och tillämpningsområdet för forskningssamverkan är begränsat. 8 kap 9 § ger ett betydligt starkare skydd för enskild när den är tillämplig än vad 8 kap 10 § ger. Den senare bestämmelsen har ett rakt skaderekvisit och meddelarfrihet råder.

3.3.5 SekrL 8 kap 13 § - Patentansökan

Det är inte ovanligt att forskning vid högskolor och universitet mynnar ut i resultat som kan vara patenterbart. Forskaren som har gjort uppfinningen kan då välja att skicka in en ansökan. Enligt SekrL 8 kap 13 § 1 st gäller sekretess ”i ärende om ansökan om patent för uppgift om uppfinning eller företagshemlighet, om annat inte följer av gällande lagstiftning om patent”. I patentlagen anges undantagen från denna sekretess. Bestämmelserna om patentsekretess är i första hand tillämpliga hos PRV, men kan också bli aktuella hos Patentbesvärslagen och Regeringsrätten.⁸⁰

Sekretess gäller också för ”sådan uppgift angående uppfinning som har lämnats till myndighet enligt lagstiftning om arbetsgivares rätt till arbetstagares uppfinningar” (2 st).

Eftersom paragrafen inte finns med i uppräknningen i SekrL 16 kap 1 § råder inte något meddelarskydd.

Mer om patent nedan i 4.2.

3.3.6 SekrL 9 kap 4 § - Statistikframställning

Enligt denna bestämmelse gäller sekretess ”i sådan särskild verksamhet hos myndighet som avser framställning av statistik samt, i den utsträckning regeringen föreskriver det, i annan därmed jämförbar undersökning, som

⁷⁸ Ramprogrammen kräver att samarbetet har en europeisk dimension. Sedan den 1 januari 2003 gäller det sjätte ramprogrammet fullt ut. Se

http://www.europa.eu.int/comm/research/fp6/pdf/faq_sv.pdf

⁷⁹ http://www.vinnova.se/komp/om_kompc.htm

⁸⁰ Regner m fl s 8:37.

utförs av myndighet, för uppgift som avser enskilda personliga eller ekonomiska förhållanden och som kan hänföras till den enskilde”.

Bestämmelsen tar sikte på myndighets mera allmänt utredande verksamhet utan anknytning till något särskilt ärende. Typisk är den statistikproduktion som SCB svarar för, men motsvarande framställning av statistik kan även förekomma hos andra myndigheter.⁸¹

I paragrafen finns vissa undantag som innebär att uppgifter i vissa fall får lämnas ut. Ett av undantagen avser uppgifter som behövs för forskningsändamål och skapades för att tillgodose forskningens behov. Sådana uppgifter får lämnas ut ”om det står klart att uppgiften kan röjas utan att den som uppgiften rör eller någon honom närstående lider skada eller men”.

I paragrafen har öppnats en möjlighet för regeringen att föreskriva sekretess för med framställning av statistik jämförbar undersökning. Regeringen har utnyttjat denna möjlighet i 3 § sekretessförordningen.⁸² Enligt 2 p i denna paragraf gäller sekretess hos utbildningsanstalter och forskningsinrättningar för miljömedicinska, socialmedicinska, psykiatriska eller andra medicinska studier för uppgifter om enskildas personliga förhållanden.

Generalklausulen i SekrL 14 kap 3 § är inte tillämplig i fråga om SekrL 9 kap 4 §. Meddelarfrihet råder inte, SekrL 16 kap 1 §.

3.3.7 SekrL 13 kap 3 § – Sekundär sekretess

”Erhåller myndighet i sin forskningsverksamhet från annan myndighet uppgift som är sekretessbelagd där, gäller sekretessen också hos den mottagande myndigheten.”

Bestämmelsen reglerar så kallad sekundär sekretess i myndigheters forskningsverksamhet. Sekretessen överförs till mottagande myndighet, om inte uppgifterna där redan omfattas av en annan sekretessbestämmelse till skydd för samma intresse.⁸³

I de fall en sekretessbestämmelse innehåller ett skaderekvisit är det många gånger möjligt att efter en sedvanlig skadebedömning lämna ut sekretessbelagda uppgifter för forskningsändamål.⁸⁴ Sekretesslagen tillåter i vissa fall att sekretessbelagda uppgifter lämnas ut i större utsträckning för forskningsändamål än för andra syften. Här märks exempelvis SekrL 9 kap 4 § där statistikuppgifter under vissa förutsättningar får lämnas ut i forskningssyfte (se ovan 3.3.6). Forskningen kan i vissa fall också få tillgång

---

⁸¹ Prop. 1979/80:2 del A s 263.

⁸² Se bilaga B till det här arbetet.

⁸³ Regner m fl s 13:5.

⁸⁴ Prop. 1979/80:2 del A s 347.

till uppgifter med tillämpning av generalklausulen i SekrL 14 kap 3 §, om utlämnande av sekretessbelagda uppgifter myndigheter emellan. Även 14 kap 8 § är här intressant där det stadgas att regeringen för särskilt fall får förordna om undantag från sekretess när det är påkallat av synnerliga skäl.

3.4 Delanalys

Jag kommer i den här delen särskilt granska två sekretessbestämmelser som har tilldragit sig min uppmärksamhet, 8 kap 6 § om forskningsstöd och 8 kap 9 § om uppdragsforskning.

8 kap 6 § är en omdiskuterad sekretessbestämmelse. Läses denna bestämmelse tillsammans med punkt 73 i sekretessförordningen går det att dra slutsatsen att sekretess gäller i stödverksamhet som handhas av bland annat Vetenskapsrådet. Sekretessen skulle gälla för uppgifter om uppfinningar eller forskningsresultat om det kan antas att den enskilde lider skada om uppgiften röjs. 8 kap 6 § ger dock intrycket att sekretess endast gäller om stödverksamheten avser näringslivet. Eftersom Vetenskapsrådets stödverksamhet inte avser näringslivet finns det en utbredd osäkerhet om det över huvud taget råder sekretess. Jag har varit i kontakt med Jan Stålhammar, administrativ chef för Vetenskapsrådet. Han menar att punkt 73 är ”fullständigt omöjlig att förstå”. För att i möjligaste mån undvika att känsliga uppgifter om forskningsprojekt kommer ut tillämpar därför Vetenskapsrådet en modell med bilagor. Den går ut på att forskare som ansöker om medel ibland rekommenderas att lägga ritningar etc i bilagor för att undvika att allting lämnas ut när handlingar begärs ut. Jan Stålhammar poängterar emellertid att den huvudprincip de arbetar efter är offentlighet och antyder att systemet med bilagor inte är vattentätt om någon kräver att få ut även dessa. Den uppfattning jag fick av samtalet med honom är att han inte anser att SekrL 8 kap 6 § och punkt 73 i sekretessförordningen med nuvarande utformning garanterar sekretess för uppgifter i ansökningar om forskningsstöd. Han har själv varit i kontakt med utbildningsdepartementet och framfört att någonting borde göras för att ge reglerna en klarare utformning, men hittills har ingenting hänt.

Det faktum att punkt 73 i sekretessförordningen överhuvudtaget existerar tycker jag talar för att sekretess skall gälla för aktuella uppgifter hos de där omnämnda forskningsråden. Det är dock uppenbart att ett förtydligande behövs. Jag anser att det skall finnas klara riktlinjer för Vetenskapsrådet och övriga forskningsråd att följa. Information om forskningsprojekt som har inkommit med ansökningar om forskningsstöd skall utan tvekan kunna sekretessbeläggas. Många gånger innehåller ansökningarna känslig information som forskare inte vill att alla skall ha tillgång till. Som intervjuavsnittet visar ser forskarna till att skicka med mycket information för att visa att projekten är värda att satsa på. Detta är ofta enda chansen att få medel överhuvudtaget. För att sekretessen hos forskningsråden skall få

någon riktig verkan bör det tydliggöras att sekretess gäller för ansökan redan när den sänds iväg från högskolan. Eftersom handlingen expedieras blir den allmän hos högskolan och sekretessen bör därmed gälla redan från avsändandet. I dagsläget bör en forskare helst inte skicka med uppgifter, som kan bli aktuella för en patentansökan, om han inte redan har sökt patent. Jag har varit i kontakt med Herman Fahlén, processchef på PRV:s patentavdelning, angående dessa frågor. Han menar att ansökningar till forskningsråden är problematiska om de innehåller uppgifter om uppfinningar. Han poängterar dock att det inte är alltid som PRV upptäcker att nyhetskravet egentligen inte är uppfyllt. Det kan alltså ändå vara värt att söka patent på någonting som egentligen har blivit allmänt tillgängligt, men som inte har väckt någon uppmärksamhet. Ges patent på en sådan uppfinning riskerar dock innehavaren att patentet ogiltigförklaras (se 52 § PL) om det i efterhand kommer fram uppgifter om att nyhetskravet inte var uppfyllt vid tiden för dess godkännande.

Låt oss gå över till bestämmelsen om uppdragsforskning, SekrL 8 kap 9 §. Att sekretess råder i ett rent uppdragsförhållande råder det ingen tvekan om. Exempel på uppdragsförhållande kan vara att ett företag vill ha hjälp med att utreda en kemisk process och ger i uppdrag åt en doktorand att utföra vissa laborationer. Situationen blir dock en annan när det rör sig om forskningssamverkan där flera intressenter har rätt till forskningsresultaten och det sker ett utbyte av förtrolig information. Susanne Kristensson, biträdande jurist vid Lunds universitets juridiska enhet, håller med om att det är ett problem. Särskilt när det gäller samarbeten finansierade av EU:s ramprogram finns det krav på sekretess hos deltagande parter. Det är inte klart att 8 kap 9 § gäller forskningssamverkan av mer komplex natur och juridiska enheten brukar informera företagen om problemet. Utgångspunkten i enhetens verksamhet är ändå att 8 kap 9 § har ett vidare tillämpningsområde än ordalydelsen kan ge intryck av.

Jag vill här erinra om att sekretesslagen skall tolkas restriktivt. Det är förvånande att inte SekrL 8 kap 9 § har ändrats så att den uttryckligen ger skydd för forskningssamverkan i vidare bemärkelse. Sådana projekt är mycket vanliga och ger inte bara pengar till forskning utan skapar även viktiga strukturer för samverkan mellan forskning och näringsliv. Det är därför av stor vikt att högskolor och universitet kan garantera sekretess. Att juridiska enheter på universitet och högskolor runt om i landet tvingas påpeka att de hoppas att 8 kap 9 § även gäller det aktuella samarbetet kan knappast ge ett tillförlitligt intryck hos oroliga företag. Många projekt riskerar helt i onödan att gå om intet om inte inblandade parter känner sig trygga med förutsättningarna. Allmänhetens intresse av insyn i den här typen av uppgifter måste anses vara ringa. Eftersom uppgifter i vanlig uppdragsforskning kan beläggas med sekretess framstår det som naturligt och koherent att uttryckligen lagstifta om sekretess även för forskningssamverkan.

4 Immateriella rättigheter till forskningsresultat

4.1 Allmänt

Forskning, framförallt i naturvetenskapliga och tekniska ämnen, leder inte sällan fram till resultat som kan ha betydande kommersiell potential. Vem som äger de immateriella rättigheterna till forskningsresultat är därför en viktig fråga. Den har varit mycket omdebatterad avseende forskare vid högskolor och universitet. Debatten har framförallt gällt det så kallade lärarundantaget, enligt vilket lärare vid högskolor och universitet själva äger rätten till uppfinningar som de skapar i sin forskningsverksamhet. De äger därmed rätten att själva bestämma om uppfinningen skall patenteras och kommersialiseras, eller om resultatet endast skall publiceras. I privat verksamhet gäller motsatt förhållande då företaget äger rätten till arbetstagares uppfinningar som denne har skapat i tjänsten (se nedan 4.2.3). Många har menat att lärarundantaget borde avskaffas och att universitetet, arbetsgivaren, borde äga rätten till uppfinningarna.

Vi skall i det här kapitlet se närmare på immaterialrättsliga frågor som gäller forskningsresultat. Koncentrationen riktas på patentfrågor och framförallt på det därtill hörande lärarundantaget. Ett kortare avsnitt om upphovsrätten till litterära verk och datorprogram finns med. Dessutom behandlas översiktligt rätten till kretsmönster för halvledare.

4.2 Patent

4.2.1 Patentera eller publicera?

När en forskares verksamhet resulterar i en uppfinning står han inför ett val. Han kan välja mellan att sända in en patentansökan eller att direkt publicera uppgifterna och därmed avstå från möjligheten till patentering. Att detaljer om uppfinningen inte får publiceras innan patentansökan inlämnas beror på patentlagens nyhetskrav.

Det föreligger inte någon principiell motsättning mellan patentering och publicering, det ena inte utesluter det andra. När en forskare har gjort en uppfinning som han vill söka patentskydda är det viktigt att han skickar in en patentansökan innan den vetenskapliga publiceringen äger rum. Efter att ansökningen är gjord finns det inga hinder mot publicering. En forskare som snabbt vill få sina resultat spridda väljer ibland ändå att publicera så fort

som möjligt, då arbetet med patentansökan kan dra ut på tiden.⁸⁵ Det är inte alltid självklart vad forskaren väljer. Som vi kommer att se senare i 5.2.1 drivs nästan inga forskare av möjligheten till framtida ekonomiska vinster genom patent, utan av en genuin nyfikenhet och en vilja att förbättra dagens materiella verklighet. Det är ovanligt att forskare vid universitet och högskolor har grundinställningen att de skall skapa uppfinningar som kan generera pengar med hjälp av patentskydd. Patenterbara uppfinningar kommer ofta fram av en tillfällighet, som ett resultat av forskning bedriven i första hand av upptäckarglädje.⁸⁶

Publiceringen upplevs i många fall som det centrala. Att få sina forskningsresultat publicerade i välrenommerade vetenskapliga tidskrifter och därmed få ett erkännande för sin forskning är en viktig drivkraft för forskare med höga ambitioner. Är forskaren först med de publicerade rönen blir det lättare för honom att söka anslag till forskningen och det motiverar också en högre lön. Vid tjänstetillsättningar är det viktigt var och i vilken omfattning forskares resultat har blivit publicerade.⁸⁷

Både patentering och publicering av forskningsresultat har samma övergripande syfte – att offentliggöra resultaten och främja deras användning. I patentlagen (PL) kommer detta till uttryck framförallt i 8 § 2 st där det sägs att beskrivningen av den uppfinning för vilken patentskydd söks ”skall vara så tydlig, att en fackman med ledning därav kan utöva uppfinningen”. Patentskydd för intressanta uppfinningar stimulerar investeringar i FoU och bidrar till att forskningsresultaten kommer till användning. På samma sätt underlättar också publicering, som bygger på den vetenskapliga traditionens tanke om att resultaten fritt skall bli tillgängliga för var och en, resultatens användning.⁸⁸

4.2.2 Patenterbarhetskrav och patentansökan

Det är inte alla uppfinningar som berättigar till patent, se PL 1 och 2 §§. Det krävs att uppfinningen är *absolut ny*, dvs den får inte vara känd sedan tidigare någonstans i världen.⁸⁹ Den skall ha *teknisk karaktär*, vilket betyder att den skall vara lösningen på ett tekniskt problem. Det finns ett krav på *reproducerbarhet*, med vilket menas att resultatet skall bli detsamma vid ett upprepat riktigt utövande av uppfinningen. Dessutom krävs för patenterbarhet att uppfinningen besitter *uppfinningshöjd*. Den tekniska lösningen får inte vara helt elementär i förhållande till tidigare kända lösningar.⁹⁰ Patentskyddet gäller för idéns praktiska utformning och

---

⁸⁵ SOU 1996:70 s 230.

⁸⁶ Jfr Koktvedgaard och Levin s 253.

⁸⁷ Bodin och Holmström s 9 f.

⁸⁸ SOU 1996:70 s 229.

⁸⁹ Som *känt* anses allt som blivit allmänt tillgängligt, vare sig detta skett genom skrift, föredrag, utnyttjande eller på annat sätt, se PL 2 § 2 st.

⁹⁰ Bernitz m fl s 98.

användning. Det är därför inte bara produkter som går att patentera, utan även metoder och användningar.⁹¹

En uppfinnare, eller dennes rättsinnehavare, som med sin uppfinning har uppfyllt fastställda villkor för patenterbarhet beviljas patent och ges därmed ensamrätt till uppfinningen. Ensamrätten är sanktionerad med både skadestånd och straffansvar och uppfinnaren är under en viss tid (för närvarande 20 år) den enda som yrkesmässigt får utnyttja uppfinningen. Själva uppfinningsbeskrivningen i sig är inte hemlig utan offentliggörs i syfte att andra forskare skall få möjligheten att vidareutveckla idéerna.⁹²

Att erhålla patent på en uppfinning är en tidsödande process som också kan ta mycket tid i anspråk för den aktuella forskaren. Systemet är formbundet och ansökan skall uppfylla flera krav av både formell och materiell karaktär.⁹³ Nämnas kan att ansökan bland annat skall innehålla en beskrivning av uppfinningen, eventuella ritningar om sådana behövs och bestämd uppgift om vad som sökes skyddat genom patentet (patentkrav), se PL 8 §.

Vanligtvis tar det cirka 3 år innan uppfinnaren får ett godkänt svenskt patent. Efter omkring 7 månader meddelar PRV om uppfinningen kan vara patenterbar och uppfinnaren får möjlighet att justera ansökan.⁹⁴ Att söka patent leder ofta till stora kostnader för sökanden. En uppfinning som har ett visst mått av komplexitet leder ofta till officiella avgifter på över 10000 kronor för en svensk nationell patentansökan. Därtill kommer arvode som tas av eventuellt patentombud.⁹⁵

4.2.3 Arbetstagares uppfinningar

En stor del av de patenterbara uppfinningarna som kommer fram är resultatet av arbetstagares ansträngningar. Uppfinnarverksamhet är ofta en naturlig del av arbetstagares anställning, inte minst gäller detta för många forskare vid högskolor och universitet. Att rättsförhållandena är klara är därför av stor praktisk och principiell betydelse.⁹⁶ Den aktuella rättsliga regleringen på området är lagen om rätten till arbetstagares uppfinningar (LAU).

---

⁹¹ PRV [2001] s 4.

⁹² Törnroth s 1066.

⁹³ Koktvedgaard och Levin s 198.

⁹⁴ Uppgifter från PRV:s hemsida,

http://www.prv.se/om_prv/servicedeklarationer/tid_pat.html

Det finns även möjlighet att göra en internationell patentansökan enligt PCT-systemet och en europeisk patentansökan via EPO. Sådana ansökningar blir ofta mycket kostsamma. Det finns inget världspatent, men genom att ta ut patent i många länder går det att få många nationella patent. Se Koktvedgaard och Levin s 205 f.

⁹⁵ Koktvedgaard och Levin s 202.

⁹⁶ Koktvedgaard och Levin s 251.

LAU avser här i riket patenterbara uppfinningar av arbetstagare i allmän eller enskild tjänst (1 §). Om en uppfinning inte anses patenterbar är LAU inte tillämplig.⁹⁷ Särskilt intressant ur det här arbetets synvinkel är att lärare vid universitet och högskolor är undantagna från reglerna. Detta är det så kallade *lärarundantaget*, till vilket framställningen återkommer i nästa avsnitt. Det är viktigt att komma ihåg att den beskrivning som ges av LAU i resten av det här avsnittet inte gäller för nämnda lärare, men den gäller principiellt sett för forskare utan läraruppgifter.⁹⁸ Det är också bra att ha en bild av LAU för att veta vad ett borttaget lärarundantag skulle kunna innebära.

Lagen utgår från den immaterialrättsliga principen att uppfinnaren har rätt till sina uppfinningar, också om han är anställd (2 §). Denna princip är emellertid tämligen inskränkt och arbetsgivaren har en betydande rätt till arbetstagares uppfinningar. Arbetstagare som gör en uppfinning vars utnyttjande faller inom arbetsgivarens verksamhetsområde skall utan dröjsmål lämna denne underrättelse därom (4 §). Arbetsgivaren äger, om forskning- eller uppfinnarverksamhet är arbetstagarens huvudsakliga arbetsuppgift och uppfinningen tillkommit väsentligen såsom resultat av denna verksamhet, helt eller delvis inträda såsom arbetstagarens rättsinnehavare med avseende å uppfinningen (3 §).

Utnyttjar arbetsgivaren helt eller delvis sin rätt som arbetstagarens rättsinnehavare är den senare berättigad till skälig ersättning. Arbetstagare tillförsäkras ersättning beroende främst på uppfinningens värde och omfattningen av den rätt till uppfinningen som arbetsgivaren övertagit (6 §). Arbetsgivaren är inte tvungen att ta initiativ till ersättningsfrågan, varför uppfinnaren själv måste framställa sina anspråk. Vad som är skälig ersättning är inte alltid lätt att avgöra, men det finns en utvecklad praxis på området. Till hjälp är också ett antal utlåtanden i Statens Nämnd för Arbetstagares Uppfinningar, SNAU.⁹⁹

Sänder arbetstagare in patentansökan inom 6 månader efter anställningens upphörande anses uppfinningen under vissa förutsättningar gjord hos den tidigare arbetsgivaren. Överenskommelse mellan arbetsgivare och arbetstagare, innefattande en inskränkning i den senares rätt att förfoga över uppfinning som görs mer än ett år efter det anställningen upphört, är utan verkan (7 §).

LAU är dispositiv, utom vad avser arbetstagarens rätt till skälig ersättning (6 §) och arbetstagares rätt till uppfinning som görs mer än ett år efter anställningen upphörande (7 §). Arbetsmarknadsorganisationerna har i stor utsträckning reglerat rätten till arbetstagares uppfinningar på ett annat sätt än

---

⁹⁷ AD 1983 nr 96.

⁹⁸ Det innebär att universitetet eller högskolan äger rätten att exempelvis söka patent på uppfinningen. Att denna rätt normalt inte utnyttjas (se nästa avsnitt och 5.2.2) är en annan sak.

⁹⁹ Hilstad s 14.

som föreskrivs i lagen. 1969 slöts ett kollektivavtal med vissa mindre ändringar gjorda 1995 mellan å ena sidan SAF och å andra sidan PTK (SIF, SALF och CF). Motsvarande avtal har träffats för den statliga företagssektorn mellan de nämnda arbetstagarorganisationerna och den statliga förhandlingsorganisationen SFO (det så kallade SAV-avtalet¹⁰⁰). Avtalets uppbyggnad liknar 1949 års lag, men arbetsgivaren ges större möjligheter att förfoga över uppfinningen. Arbetstagarens rätt till ersättning är å andra sidan fördelaktigare i vissa avseenden.¹⁰¹ För hela LO-kollektivet gäller LAU.¹⁰²

4.2.4 Lärarundantaget

4.2.4.1 Personkrets

Enligt LAU 1 § 2 st gäller inte lagen för lärare vid universitet och högskolor: ”Lärare vid universitet, högskolor eller andra inrättningar som tillhör undervisningsväsendet skall inte i denna egenskap anses såsom arbetstagare enligt denna lag...”. Därmed har denna personkategori rätt till sina uppfinningar enligt allmänna regler i immaterialrätten. Genom lärarundantaget betonas forskarnas oavhängighet.¹⁰³ Lärares rätt till sina uppfinningar innefattar även en rätt att inte exploatera dessa genom att söka patent. Han har full frihet att nöja sig med att publicera resultatet.

Enligt förarbetena avses med lärare inte endast professorer och docenter utan även laboratorer samt biträdande lärare, assistenter och amanuenser.¹⁰⁴ Lagen gäller därmed principiellt sett för anställda vid högskolor och universitet som inte har undervisningsskyldighet, exempelvis innehavare av forskartjänster utan undervisningsskyldighet.¹⁰⁵ Denna rätt utnyttjas emellertid normalt inte.¹⁰⁶ Uttrycket ”i denna egenskap” avser markera att läraren gentemot annan arbetsgivare, exempelvis ett bolag, är att betrakta såsom arbetstagare i lagens mening.¹⁰⁷

4.2.4.2 Kritik och försvar av lärarundantaget

Lärarundantaget har varit föremål för debatt i olika omgångar sedan det introducerades och det är fortfarande omstritt. Undantaget tillkom främst för att inte äventyra den fria, vetenskapliga forskningen som bedrivs inom undervisningsväsendet. Forskningen ansågs kunna påverkas i negativ riktning om forskaren hade vetskap om att han inte skulle få bestämma över resultatet av sitt arbete utan att dess vidare öde skulle bli beroende av statliga myndigheters beslut. I förarbetena pekades också på att det inte

---

¹⁰⁰ Kockvedgaard och Levin s 251.

¹⁰¹ SOU 1996:70 s 82.

¹⁰² Hilstad s 21.

¹⁰³ Kockvedgaard och Levin s 253.

¹⁰⁴ Prop. 1949:101 s 67.

¹⁰⁵ Jacobsson m fl s 636.

¹⁰⁶ Se 5.2.2.

¹⁰⁷ Prop. 1949:101 s 67.

fanns något praktiskt behov för staten att kunna göra gällande anspråk på universitets- och högskoleanställdas uppfinningar. Dessutom framhölls att den administrativa organisationen vid universitet och högskolor torde vara dåligt lämpad för att tillvarata och utnyttja en eventuell rätt till uppfinningar.¹⁰⁸ Dessa åsikter kommer igen hos dem som idag vill bevara lärarundantaget. Systemet ses som positivt då långa byråkratiska procedurer mellan forskare och universitetet undviks, något som är vanligt i länder som valt att inte ha ett lärarundantag. Dessutom menar många försvarare av lärarundantaget att det stimulerar den enskilde forskaren att kommersialisera sina uppfinningar och därmed är en bra lösning även ur ett samhällsekonomiskt perspektiv.¹⁰⁹

Kritiken mot lärarundantaget kan delas in i tre kategorier. Det finns uppfattningen att lärarundantaget bör avskaffas helt och hållet. En annan uppfattning är att lärarundantaget tvärtom bör utvidgas till att omfatta en större personkrets. Vissa kritiker har valt en mellanväg som bygger på modifieringar av undantaget.

De som har förespråkat en utvidgning av reglerna har bland annat uppmärksammat vissa potentiella gränsdragningssvårigheter i undantagets personkrets. Dessa skulle kunna överbryggas genom att utöka kretsen till att avse även annan vetenskaplig personal inom utbildningsväsendet.¹¹⁰ Det har också påpekats att det inte går att tillämpa LAU på en grupp uppfinnare där endast någon eller några lärare ingår.¹¹¹ Eftersom högskolor och universitet normalt ändå inte gör anspråk på uppfinningar tar dessa åsikter numera inget större utrymme i debatten.

Kritiker som menat att lärarundantaget bör avskaffas har betonat att åtskilliga tekniska forskningsresultat kommer att förbli outnyttjade så länge undantaget finns kvar. Den normale läraren och forskaren är ofta relativt okunnig om företagande och det incitament till kommersialisering som lärarundantaget ger den enskilde forskaren anses av vissa belackare vara otillräckligt.¹¹² I Forskning 2000 föreslogs att ett generellt avtal för universitets- och högskolelärare skulle slutas som i praktiken skulle innebära ett avskaffat lärarundantag. Avtalet föreslogs innehålla bestämmelser om att universitets- och högskolelärares rätt till patent och andra immateriella rättigheter skulle överlätas till deras respektive universitet och högskolor. Regler för ekonomisk ersättning till läraren skulle införas. För att möjliggöra ett sådant avtal föreslog Forskning 2000 en ändring av högskolelagen där en uppgift för universitet och högskolor bland annat skulle vara att ”medverka

---

¹⁰⁸ Prop. 1949:101 s 64.

¹⁰⁹ Eliasson s 8 och Lindh s 12. I 5.2.2 redogörs för de intervjuades åsikt i frågan.

¹¹⁰ Dessa åsikter har framförts i flera statliga utredningar, se t ex SOU 1964:49 och SOU 1980:42.

¹¹¹ SOU 1977:63 s 190.

¹¹² Eliasson s 8.

till att immateriella rättigheter till forskningsresultat tas till vara och till att forskningsresultat kan komma till praktisk användning”.¹¹³

Som exempel på förslag om ett modifierat lärarundantag kan nämnas att PRV 1994 bland annat föreslog att det skulle införas en informationsplikt för lärare till arbetsgivaren om forskningsresultat för vilka patenträtt kan ifrågakomma. Dessutom skulle lärare vara skyldiga att delta i förhandlingar med arbetsgivaren om uppfinningens eventuella immaterialrättsskydd och utnyttjande. Lärare skulle behålla rätten till uppfinningarna och därmed ha rätten att inte godta de förslag som förhandlingarna leder fram till. De skulle dock vara tvungna att vänta med publicering av forskningsresultaten tills frågan om patentering var avklarad.¹¹⁴

Bortsett från frågan om själva lärarundantagets vara eller icke vara har förbättrade samverkansformer mellan forskning och näringsliv betonats för att underlätta kommersialisering av uppfinningar, oavsett om ett lärarundantag finns kvar eller inte.

I Danmark gäller från den 1 januari 2000 en ny lag som reglerar rätten till forskares uppfinningar vid högskolor och universitet. Den innebär att rätten till uppfinningarna tillkommer forskaren, men denne har en informationsplikt gentemot universitetet om uppfinningens existens. Universitetet är skyldigt att bedöma uppfinningens tekniska och kommersiella potential. Efter förhandlingar med forskaren kan universitetet välja att överta rätten till uppfinningen, även utan forskarens medgivande. Väljer universitetet att inte överta rätten står det forskaren fritt att själv exploatera uppfinningen mot avtalad ersättning till universitetet.¹¹⁵ Den danska lagen har väckt intresse hos den svenska regeringen, men regeringen ansåg att förhandlingar borde inledas mellan parterna på arbetsmarknaden istället för lagstiftning.¹¹⁶ Någon avtalslösning har dock inte åstadkommit.

Frågor som berör rätten till arbetsresultatet för universitetslärare kommer sannolikt att behandlas i den kommande forskningspolitiska propositionen som är beräknad till 2004.¹¹⁷ Utbildningsminister Thomas Östros har dock sagt att han inte är beredd att ta bort lärarundantaget.¹¹⁸

4.2.4.3 Avtal

LAU är som ovan konstaterades dispositiv, utom vad avser arbetstagares rätt till skälig ersättning (6 §) och arbetstagares rätt till uppfinning som görs mer än ett år efter anställningen upphörande (7 §). Eftersom lagen inte gäller för

---

¹¹³ SOU 1998:128 s 163 f.

¹¹⁴ SOU 1996:70 s 96. På kommitténivå har lärarundantaget som sådant försvarats ett flertal gånger.

¹¹⁵ Prop. 2000/2001:3 s 194.

¹¹⁶ Prop. 1998/99:94 s 35 f.

¹¹⁷ Enligt Max Kesselberg på Utbildningsdepartementet.

¹¹⁸ Enligt Mats Johnsson på Utbildningsdepartementet.

lärare vid högskolor och universitet kan dessa fritt ingå avtal om rätten till sina uppfinningar.

Uppdragsforskning regleras i forskningsavtal. Dessa innehåller detaljer om bland annat vem som har rätten till arbetsresultatet. Med tanke på de stora vinster som uppfinningar kan ge upphov till är det viktigt att både forskare, högskola och beställare är medvetna om avtalets innebörd. I forskningsavtal förbehåller sig ofta beställaren rätten till samtliga patent och rätten att under viss tid förhindra deras publicering. Hur avtalen ser ut kan dock skilja avsevärt och beror ytterst på syftet med projektet.¹¹⁹ Det är sällsynt att forskare uppträder som part i avtal om uppdragsforskning. Förutom i undantagsfall ingås avtalet som ett tvåpartsavtal mellan beställare och högskola.¹²⁰ För att högskolan skall kunna förhandla för forskares räkning ingås dock avtal mellan skola och forskare.¹²¹ I många fall deltar forskare i avtalsförhandlingarna eller får löpande information om hur de framskrider.¹²²

Det är inte bara ren uppdragsforskning som leder till kontrakt med andra villkor i fråga om patenträtter mm. Allt fler externa finansiärer använder avtalsvillkor som begränsar forskarens rätt till sina uppfinningar. Detta är vanligt i stora forskningsprogram som bedrivs i samverkan med ett eller flera företag. Enligt denna typ av avtal äger något eller några av företagen vanligen de immateriella rättigheterna och andra resultat som genereras inom programmet.¹²³

Under 1990-talet har det på alla större universitets- och högskoleorter inrättats patentbolag. Bolagen ägs i de flesta fall av universitetens och högskolornas holdingbolag¹²⁴ tillsammans med teknikbrostiftelserna¹²⁵, med de senare som huvudfinansiärer. Huvudsyftet med patentbolagen är att verka för en exploatering av patenterbara uppfinningar som har skapats vid högskolor och universitet.¹²⁶ De erbjuder hantering av patent- och licensieringsfrågor genom avtal med enskilda eller grupper av forskare. Forskarna överlåter kommande rättigheter till uppfinningarna på patentbolaget, som i sin tur åtar sig att hantera patentansökningarna och

---

¹¹⁹ Bruun s 86 f.

¹²⁰ Bruun s 83 f.

¹²¹ Avtalet mellan högskolan och beställaren har inte tredjemansverkan. Därför måste avtal ingås mellan forskaren och högskolan. Se Strömholm s 49.

¹²² Läs mer i 5.2.5.

¹²³ SOU 1998:128 s 154 f.

¹²⁴ Regeringen initierade 1994 s k holdingbolag vid universitet och högskolor, däribland Lunds universitet (LUAB). Holdingbolagen skall hjälpa till att kommersialisera idéer vid universiteten. Holdingbolagen skall också äga, försälja och förvalta aktier i bolag som har sitt ursprung ur universiteten eller är nära förknippade med deras verksamhet.

¹²⁵ 1994 inrättades sju regionala s k teknikbrostiftelser av Sveriges riksdag för att öka kunskapsutbytet och samarbetet mellan universitet, högskolor och näringsliv.

Teknikbrostiftelsen i Lund verkar i södra Sverige.

¹²⁶ SOU 1998:128 s 145 f.

verka för att uppfinningarna skall bli lönsamma. Eventuella intäkter delas enligt avtalet mellan forskarna och patentbolaget.¹²⁷

Det svenska lärarundantaget kan orsaka vissa problem när det gäller resultat framtagna i EU-finansierade projekt utförda inom EU:s ramprogram för forskning och utveckling. Problemen har sin bakgrund i att det är den i projektet deltagande högskolan, inte den enskilde forskaren, som är juridisk part i projektet. Avtal om immateriella rättigheter mellan högskolan och forskaren avseende framtida forskningsresultat som emanerar ur den här typen av projekt blir därför mycket viktiga. Forskare som ämnar delta bör på ett tidigt stadium få information om förutsättningarna.¹²⁸

4.3 Upphovsrätt

4.3.1 Litterära verk

Upphovsrättslagen har inte någon särskild regel om rättsförhållandet mellan arbetstagare och arbetsgivare.¹²⁹ En upphovsman har ensamrätt till de litterära och konstnärliga verk som har verkshöjd, varmed menas självständigt tillkomna verk unika till form och uttryck.¹³⁰ Lagen ger, enligt samma princip som gäller för författare, ett skydd för forskare som publicerar sina forskningsrön i form av en avhandling eller i vetenskapliga tidskrifter.¹³¹ Anställda vid universitet behåller enligt sedvänja rätten till sina egenhändigt frambringade upphovsrättsligt skyddade verk. Det går därför att tala om ett ”lärarundantag” även på upphovsrättens område, vilket får betydelse framförallt för läroböcker.¹³²

Det upphovsrättsliga skyddet omfattar inte själva resultaten som presenteras, varför dessa får användas och utnyttjas fritt av andra (bortsett från till exempel eventuella patenträttsliga begränsningar). Istället gäller skyddet texten eller verket. Det är uttryckssättet och formen som är ensamrättens objekt.¹³³

Upphovsrätten omfattar dels en ideell rätt och dels en ekonomisk rätt. Den ekonomiska rätten är överlåtbar och omfattar bland annat rätten att framställa exemplar av verk och rätten att sprida exemplar av verk till allmänheten (URL 2 §). Den ideella rätten går inte att överlåta och innefattar en rätt att bli angiven med namn, i den omfattning god sed kräver, då

---

¹²⁷ I kapitel 5 uttalar sig Sten Trolle, VD för Forskarpatent i Syd AB, i frågor om kommersialisering av forskningsresultat.

¹²⁸ <http://www.hik.se/io/forskning/adm.html#immateriella>

¹²⁹ Kockvedgaard och Levin s 108.

¹³⁰ SOU 1996:70 s 77 f.

¹³¹ Andersson och Ahlström s 22.

¹³² SOU 1996:70 s 212.

¹³³ SOU 1996:70 s 78.

exemplar av verk framställes eller verket görs tillgängligt för allmänheten. Till den ideella rätten hör också att ett verk inte får ändras så att upphovsmannens anseende kränks (URL 3 §).¹³⁴

4.3.2 Datorprogram

Datorprogram omfattas av upphovsrätten och inplaceras i 1 § 2 p URL som ”litterärt verk”. Det finns ingen definition av begreppet datorprogram eller datorprogramverk i URL. Det har lämnats åt praxis att närmare ange gränsdragningen. Följande vägledande definition finns i upphovsrättsutredningens betänkande: ”Som ett datorprogramverk anses utformningen av en serie av instruktioner eller anvisningar, oberoende av den uttrycksform eller den anordning vari den är nedlagd, avsedd att förmå en dator att direkt eller indirekt ange eller utföra en speciell funktion eller uppgift eller uppnå ett speciellt resultat”.¹³⁵ Det finns ett krav på verkshöjd.¹³⁶

Enligt URL 40 a § övergår upphovsrätten till ett datorprogram, som skapas av en arbetstagare som ett led i hans arbetsuppgifter eller efter instruktioner av arbetsgivaren, till arbetsgivaren om inte annat har avtalats. Denna regel är enligt ordalydelsen även tillämplig på universitetsanställda och bygger på en presumtion för att arbetsgivaren äger datorprogrammen. Som konstaterades i föregående avsnitt behåller anställda vid universitet och högskolor enligt sedvänja rätten till sina egenhändigt frambringade upphovsrättsligt skyddade verk.¹³⁷ Att detta gäller för exempelvis läroböcker råder det ingen tvekan om. Med tanke på presumptionsregeln i 40 a § blir frågan vad som skall gälla när en universitetsanställd har utvecklat ett datorprogram.

40 a § bygger på ett EG-direktiv och i förarbetena till regeln uppmärksammades inte det faktum att den strider mot sedvänja inom högskole- och universitetsvärlden. NYFOR-utredningen menade att regeln formellt sett var tillämplig på universitetsanställda, men att det i allmänhet får anses att det finns ett konkludent eller uttryckligt avtal om att arbetstagaren behåller rättigheterna.¹³⁸

---

¹³⁴ Bernitz m fl s 46 ff.

¹³⁵ SOU 1985:51 s 87.

¹³⁶ Prop. 1988/89:85 s 27.

¹³⁷ Se 4.3.1.

¹³⁸ SOU 1996:70 s 213.

4.4 Kretsmönster för halvledarprodukter

Ett effektivt rättsskydd för kretsmönster för halvledarprodukter har stor ekonomisk betydelse, även om området kan tyckas begränsat.¹³⁹ Efter förebilder från USA och Japan trädde den första svenska kretsmönsterlagen i kraft 1987. Tidigare immaterialrättsliga och upphovsrättsliga regler gav skydd endast i begränsad omfattning och rättsläget var osäkert. Den aktuella lagen (KML) är från 1992.¹⁴⁰ Chipstekniken som sådan är patenterbar, men den närmare utformningen av kretsarna kan inte patenteras. De når inte upp till kravet på uppfinningshöjd.¹⁴¹

De flesta EU-länder tillämpar ett registreringssystem, men i Sverige uppkommer ensamrätt till kretsmönster när mönstret har skapats. Ensamrätten uppkommer alltså formlöst.¹⁴² För att ett skydd för kretsmönster skall finnas krävs det att kretsmönstret är resultatet av en egen intellektuell insats av den som har skapat det och att kretsmönstret inte är allmänt förekommande inom halvledarindustrin (1 §). Rätt till kretsmönster för en halvledarprodukt innebär bland annat en uteslutande rätt att framställa exemplar av kretsmönstret och att göra det tillgängligt för allmänheten (2 §).

Liksom när det gäller datorprogram tillkommer rätten till kretsmönster som har skapats av arbetstagare i anställningsförhållande arbetsgivaren (3 § 2 st). Detta under förutsättning att inte annat har avtalats. Det anges inte någonstans i KML vad som skall gälla för anställda på universitet och högskolor. Det finns dock ingen praktisk anledning att skilja på rätten till arbetsresultatet när det gäller kretsmönster för halvledare och datorprogram. På samma sätt som anses vara fallet för datorprogram finns det därför anledning att utgå ifrån att det finns ett konkludent eller uttryckligt avtal om att universitets- eller högskoleanställd arbetstagare behåller rättigheterna även till kretsmönster för halvledare.¹⁴³

4.5 Delanalys

Vem som bör äga de immateriella rättigheterna till forskningsresultat kommer alltid att vara en fråga där olika åsikter gör sig gällande. Lärarundantaget spelar en central roll och ett borttagande av detta skulle innebära att nya strukturer behöver byggas upp. Om universitet och

---

¹³⁹ Skyddet gäller för datorteknikens byggstenar, de s k halvledarna. Integrerade kretsar, (data)chips, är uppbyggda av halvledare. Dessa tillverkas vanligen av kisel-föreningar (Koktvedgaard och Levin s 306).

¹⁴⁰ Bernitz m fl s 87.

¹⁴¹ Koktvedgaard och Levin s 307.

¹⁴² Koktvedgaard och Levin s 307.

¹⁴³ NYFOR-utredningen diskuterade aldrig kretsmönster för halvledare i SOU 1996:70.

Deras resonemang om rätten till datorprogram (s 212 f) för universitetsanställda går dock att använda även på detta område.

högskolor skall ges möjlighet att äga rätten till uppfinningar måste de skapa effektiva organisationer för att kunna exploatera dem. Det finns redan på flera håll i landet stora möjligheter att få stöd för forskare som frivilligt vill söka patent och exploatera sina uppfinningar. En sådan organisation har vuxit fram på allvar under 1990-talet med exempelvis patentbolag och holdingbolag. Forskare kan utan kunskaper i entreprenörskap få god hjälp att kommersialisera sina resultat. Den ökade kunskapen om kommersialisering som har växt fram runt många av landets högskolor och universitet är en viktig tillgång. Den kan bli värdefull också om lärarundantaget tas bort och högskolorna, genom en ändring av högskolelagen, får i uppgift att kommersiellt exploatera uppfinningar.

Läroändamålet vara eller icke vara är en mycket svår fråga. Många som har arbetat under lång tid med kommersialisering av forskningsresultat har inte en klar åsikt om hurvida det bör vara kvar eller inte. En hypotes som jag själv hade i början av arbetet med den här uppsatsen var att det i längden är bäst att forskarna har en informationsplikt till universitetet om uppfinningar. På detta sätt skulle kommersialisering underlättas, eftersom det då alltid finns någon som granskar uppfinningarna utifrån ett exploateringsperspektiv. Jag kommer nu att utgå från denna hypotes för att utröna om den har bäring.

Läroändamålet kan vara en morot för forskare att intressera sig för industriella tillämpningar av forskningsrön. Om högskolan äger rättigheterna till uppfinningarna försvinner delvis incitamenten för forskarna att förfinna uppfinningarna så att de blir kommersiellt intressanta. I och för sig är det få forskare som drivs av vinstintressen, men det behöver inte betyda att viljan att äga patent är obefintlig. Flera företag som emanerar från forskning bygger på att det i grunden finns ett intressant patent. Det kan röra sig om en doktorand som efter sin avhandling vill starta ett eget företag. Har han under sina doktorandstudier gjort en uppfinning som blivit patenterbar innebär detta att han kan lockas att ta det steget. Skulle universitetet överta rätten till uppfinningen har han förvisso en avhandling som ger akademiska meriter, men det finns mindre incitament för honom att bli en ny aktör i näringslivet. Patent kan också vara intressanta även för forskare som inte siktar på att starta en egen verksamhet. Upptäcker en forskare att han i sin forskning har kommit fram till resultat som kan vinna industriell tillämpning, är patentmöjligheten ett ekonomiskt incitament som kan få honom att vidareutveckla resultatet. Vet han att han själv inte kommer äga den framtida uppfinningen finns risken att han avbryter forskningen innan den är färdigutvecklad.

Mot resonemanget ovan kan anföras att forskningen i längden vinner på att låta universiteten och högskolorna sköta patentansökningar. Forskarna kan då sysselsätta sig med det som de är mest intresserade av och lämna kommersiella bedömningar till personer som har bättre kompetens i sammanhanget. Om en högskola lyckas få inkomstbringande patent kan hela forskningen på skolan gynnas i form av ökade anslag. Detta kan ha större

positiva effekter för forskningen i stort än att enskilda forskare själva kommersialiserar och tjänar pengar på forskningsresultat som ofta har finansierats av skolan.

Om lärarundantaget avskaffas och en informationsplikt införs innebär det ett tvång för forskarna som kan uppfattas som irriterande. Många forskare drivs av en vilja att publicera och en process där universitetet skall ta ställning till en uppfinnings patenterbarhet och kommersiella värde skulle riskera att försena publiceringar. Detta kan också göra att forskaren är tvungen att stanna upp i sin verksamhet för att invänta och delta i förhandlingar om uppfinningen. Å andra sidan skulle ivriga forskare effektivt hindras från alltför snabba publiceringar utan att först reflektera över uppfinningens kommersiella potential.

Vad som med stor säkerhet går att säga är att ett borttaget lärarundantag knappast skulle innebära att fler intressanta idéer kommer fram vid våra högskolor och universitet. Det är väldigt svårt att bedöma den totala nyttan av ett borttaget lärarundantag och det skulle ta flera år innan en sådan bedömning går att göra. De personer jag har diskuterat dessa frågor med menar att det knappast har blivit någon succé i Danmark sedan det togs bort där. Mycket talar för att högskolorna och universiteten var ovana vid den nya uppgiften och att de inte hade hunnit bygga upp en bra organisation. Där har Sverige ett försprång med ett utvecklat samarbete mellan forskning och näringsliv. Jag tror dock att det är nödvändigt att låta nyheten sjunka in och inte dra för snabba slutsatser av de initiala svårigheterna i Danmark.

I vilket fall som helst är det viktigt att ha kompetent personal som granskar uppfinningarna om lärarundantaget tas bort. Annars förfelas huvudsyftet med ett borttaget lärarundantag, att fler forskningsresultat skall kommersialiseras.

Jag finner det svårt att entydigt ta ställning i frågan om lärarundantagets bibehållande eller avskaffande. Min tvekan beror framförallt på det faktum att de allra flesta forskare inte har kommersialisering som drivkraft (se härtill intervjuavsnittet 5.2.1). Å andra sidan har jag av intervjuerna fått intrycket att forskare, som är ett intressant patent på spåren, i regel inte alls är främmande för att utvärdera uppfinningens kommersiella potential. Viktigt är dock att medvetenheten om de här frågorna ökar bland forskare i gemen. Exempelvis vet många doktorander i princip ingenting om patent och kommersialisering. Det finns ett antal exempel på forskare som av okunskap har publicerat innan patentansökan skickades in. Det skall inte vara på det sättet att de lär sig av sina misstag i dessa frågor.

5 En praktisk utblick

5.1 Om intervjuerna

Jag har för det här avsnittet genomfört 8 intervjuer med personer som på olika sätt är en del av, eller på något sätt har inflytande över, forskningen vid Lunds universitet och Lunds tekniska högskola.

Följande personer intervjuades: Två doktorander, två professorer (varav en även är styrelsemedlem i ett Ideonföretag¹⁴⁴), två verkställande direktörer för Ideon-företag som arbetar med forskning- och utveckling (båda med forskarbakgrund), juristen Susanne Kristensson verksam vid juridiska enheten vid Lunds universitet samt Sten Trolle, verkställande direktör för Forskarpatent i Syd AB. I bilaga A presenteras de intervjuade personerna mer ingående. Presentationen rekommenderas innan läsaren tar del av intervjuresultaten.

Eftersom intervjuobjekten har olika utgångspunkt och förhållningssätt till frågor av intresse för den här framställningen har det inte varit aktuellt att låta alla intervjuer följa en bestämd mall. I de fall då intervjuer har genomförts med samma typ av befattningshavare, som doktoranderna, professorerna och företagsledarna, har de dock varit uppbyggda på huvudsakligen samma sätt.

5.2 Intervjuresultat

Att till fullo redogöra för intervjuerna är inte möjligt och det är heller inte syftet. Det här avsnittet är tänkt att ge läsaren en inblick i de praktiska erfarenheter som de intervjuade personerna har av frågor med anknytning till den juridiska delen av uppsatsen. För att göra framställningen lättare att ta till sig har jag huvudsakligen valt att referera till intervjuobjekten med titel och bokstav, VD A, VD B, professor A o.s.v. (se bilaga A). Sten Trolle och Susanne Kristensson hänvisas till med namn, eftersom en kategorisering är överflödigt. Till skillnad från i föregående kapitel reflekterar jag löpande över intervjuresultaten istället för att avsluta kapitlet med en delanalys.

---

¹⁴⁴ Ideon har funnits sedan 1983 och är en forskningsby nära knuten till LTH. Där skapas möjligheter för unga utvecklingsföretag inom bland annat IT, högteknologi och bioteknik att växa sig starka.

5.2.1 Drivkrafter bakom forskningen

En intressant fråga som jag har ställt till alla forskare, och som också lämpar sig som inledning till det här avsnittet, är vad de anser vara drivkraften bakom deras egen forskning. Är det möjligheten att nå framgång genom att kommersialisera resultaten med patenteringar, licenser osv? Svaret har entydigt blivit att kommersialisering och patent enbart är att se som en bonus. Drivkraften ligger snarare i en nyfikenhet och upptäckarlusta. När resultatet skall offentliggöras uppfattas publiceringen som det centrala och med den kommer ära och karriärmöjligheter. Sten Trolle menar att en forskare nästan definitionsmässigt drivs av en vilja att publicera, ära osv snarare än att patentera och kommersialisera forskningsresultaten. Han citerar en forskarvän: "Hade jag velat vara i näringslivet hade jag varit teknisk direktör på ett börsnoterat företag".

Doktorand A berättade att det viktigaste för honom är att den forskning han ägnar sig åt är bra för mänskligheten. Han bryr sig inte om pengar och verkar tämligen ointresserad av patenteringsfrågor. Medvetenheten om vikten av att patentera uppfinningar ökar dock med forskarens ålder och erfarenhet. Med åren kommer forskarna också underfund med att patenteringar är ett bra sätt att få företag att satsa på nya forskningsrön. Företag är i större utsträckning beredda att satsa på nya uppfinningar om dessa skyddas av patent. En exklusiv möjlighet att tillverka en vara är en mycket värdefull konkurrensfördel. Att företag satsar på nya uppfinningar gör i sin tur att dessa kommer ut på marknaden och får användning. Därmed bör de flesta forskare intressera sig för patentfrågor. Det gäller även dem som i likhet med doktorand A inte bryr sig om pengar utan vill förbättra världen. Professor A har fått en vidgad syn på vikten av patent och kommersialisering. Han började som utpräglad grundforskare och hade inte en tanke på att hans resultat skulle kunna leda till framtida patent. Efter 10 års forskning visade det sig att den laserforskning han bedrev skulle kunna vara intressant ur ett kommersiellt perspektiv. Idag är han innehavare av flera patent och styrelsemedlem i ett Ideonföretag. Han poängterar att om en forskare skall bidra till att världen blir lite bättre, skall han se till att det han har forskat på får tillämpning i verkligheten. Annars blir det bara fina akademiska meriter som står och dammar i en pärm.

Det är uppenbart att det på senare år har vuxit fram en ökad medvetenhet hos forskarna att skydda sina idéer. På doktorandnivå verkar det dock fortfarande finnas en ganska stor okunskap om patentsystemet och hur framtida kommersialisering av forskningsresultat skulle kunna gå till. Det finns frivilliga patentkurser i doktorandutbildningen, men ingen av doktoranderna jag talade med hade gått dem. Doktorand A är, som tidigare konstaterats, tämligen ointresserad av patentfrågor. När han talar om patent är det som en jobbig och tidskrävande process. Doktorand B var mer öppen för en diskussion om patentfrågor och bedömde att hans forskning i framtiden skulle kunna leda till patent. Ingen av doktoranderna kände igen Forskarpatent till namnet, men doktorand A kände igen konceptet när jag

beskrev verksamheten för honom.¹⁴⁵ Professor B bekräftar att många doktorander vare sig har kunskaper om eller intresse av patentering och kommersialisering. Han framhåller att handledaren därför har ett viktigt ansvar att upptäcka vad som skulle kunna leda till patent i doktorandernas forskning. Handledaren har ofta en större erfarenhet av patentering samt kontakter med näringslivet.

5.2.2 Lärarundantaget

I frågan om lärarundantaget är meningarna uppenbarligen delade. De flesta av de intervjuade personerna verkar tycka att det fungerar ganska bra som det ser ut idag, men flera är ändå ambivalenta när det gäller lärarundantagets vara eller icke vara. Susanne Kristensson menar att det är möjligt att det skulle vara bra att ta bort lärarundantaget och göra som i Danmark. Hon framhåller dock att det krävs en bra organisation för att tillvarata idéerna, vilket verkar ha varit ett problem i Danmark när lärarundantaget avskaffades där. Hon anser att Sverige har ett försprång i jämförelse med Danmark när det gäller att fånga upp idéer med exempelvis holdingbolag och patentbolag. Hennes personliga åsikt är ändå att det bästa sättet att exploatera forskningsresultat är att det finns en bra organisation dit forskaren frivilligt kan söka sig. Hon tror inte att det skulle vara bättre att göra det tvångsmässigt. När det gäller eventuella gränsdragningsvårigheter för lärarundantaget ser hon inga direkta problem. Detta beror på att universitetet i realiteten inte gör anspråk på uppfinningar gjorda av forskare utan läraruppgifter.

Sten Trolle tar inte klart ställning till lärarundantagets vara eller icke vara, men säger att om det skulle tas bort finns det ingen anledning till att de ekonomiska resultaten skall gå tillbaka till universitetet. Det är oftast en ren slump var en uppfinning kommer fram. Exempelvis kan det vara en forskare utbildad vid Umeå universitet som gör uppfinningen vid arbete vid Lunds universitet. Det skulle vara bättre att låta pengarna gå till utbildningsdepartementet som ett resultat av den statliga satsningen, menar Trolle. Han tycker också att det finns en fara i att universitetet skall ha ett slags initialt monopol på att granska uppfinningarna och bedöma deras kommersiella potential. Det är bra att ha alternativ.

Professor A har tidigare motarbetat lärarundantaget med grundinställningen att det är bättre att universitetet äger rättigheterna. Han menar att lärarundantaget innefattar en rätt att slarva bort uppfinningarnas värde. På senare år har han emellertid blivit mer vacklande i frågan. Han poängterar att många spin-off-företag bildas från vad som i början bara var ett patent. Finns det bra möjligheter att stötta idéerna, som till exempel genom holdingbolagen och patentbolagens verksamhet, tycker han att lärarundantaget kanske skall få vara kvar. Även doktorand B poängterar att det kan vara bra för doktorander som har gjort intressanta uppfinningar att

---

¹⁴⁵ Läs om Forskarpatent i Syd AB under Sten Trolle i bilaga A.

ha patent med sig ut i det vanliga arbetslivet. Samtidigt menar han att det kan tyckas orättvist att högskolan inte får tillgodogöra sig eventuella vinster från patent.

Professor B och VD A är de enda intervjuade som är helt klara i sin syn på lärarundantaget. De vill definitivt inte att det skall tas bort. Professor B tror inte att det blir fler kommersiella produkter om universitetet skulle ta över rättigheterna. Han menar att de som tjänstgör vid hans institution väldigt väl känner till vad som kan vara intressant för näringslivet och tycker bara att det skulle vara en nackdel för forskarna att bli av med rätten till uppfinningarna. VD A tror att universitetet antagligen vill få bort lärarundantaget för att få mer pengar. Han menar att en informationsplikt skulle vara negativ för forskarnas incitament att ta fram egna lösningar och att det inte kommer skapas fler idéer bara för att universitetet har kontrollen över dem. Dessutom betonar han de administrativa svårigheter som skulle uppkomma när forskare från olika universitet samarbetar.

5.2.3 För tidig publicering

Ingen av de tillfrågade doktoranderna har ännu kommit i närheten av att söka patent, men båda professorerna är innehavare av patent. Jag frågade de senare om det hade hänt att de hade publicerat resultat som de vid närmare eftertanke ångrade att de inte sökte patent på. Professor A säger att det flera gånger har hänt att han har publicerat och sedan i efterhand kommit på att han borde ha sänt in en patentansökan före publiceringstillfället. Han poängterar att han i första hand är forskare och att frestelsen att snabbt publicera intressanta resultat ibland kan vara större än eftertänksamheten. Han ser dock ingen konflikt mellan publicering och patentering. Han har själv vid ett antal tillfällen varit med om att faxa in en patentansökan och dagen efter stå och prata om idéerna på en konferens. Professor B har däremot inte publicerat resultat och därefter ångrat att han inte skickade in en patentansökan. Sten Trolle har sett flera exempel på fall där han tyckt att det var synd att forskaren publicerade istället för att först kontakta Forskarpatent. Han har också varit med om att rädda det som räddas kan och ”kratta kastanjerna ur elden” som han uttrycker det. Han betonar dock att det är negativt för forskningen om forskare börjar med alltför mycket hemlighetsmakeri. När forskarna slutar med sin öppna diskussion gör patenten större skada än nytta. Susanne Kristensson tycker att kunskaperna om publicering kontra patentering har blivit bättre på så kort tid som de senaste 5 åren. Numera hör hon talas om färre fall där nyhetskravet inte har ansetts uppfyllt på grund av att forskare har publicerat forskningsresultat före patentansökan.

5.2.4 Offentlighet i forskningen

Susanne Kristensson menar att det största problemet offentlighetsprincipen orsakar för forskningen är osäkerheten om tillämpningsområdet för SekrL 8

kap 9 §. Det är en brist att universitetet inte kan garantera sekretess i forskningssamverkan utan att de är tvingade att informera företag om att det finns ett riskmoment. När det gäller frågan om utbegärda handlingar kan orsaka problem för framtida patenteringar säger hon att problematiken ännu inte har aktualiserats vid juridiska enheten vid Lunds universitet, men tillägger: ”Den dag det ställs på sin spets vill man inte vara det universitet där någon testat det”.

De intervjuade forskarna är alla medvetna om att deras forskning är offentlig. De verkar dock utgå ifrån att det bara är färdiga slutprodukter, exempelvis avhandlingar, som är offentliga. När jag upplyser dem om att vissa handlingar troligen skulle kunna begäras ut under pågående forskningsprojekt blir de förvånade. Ingen av forskarna kan erinra sig att handlingar i deras pågående forskningsprojekt har begärts utlämnade med hänvisning till offentlighetsprincipen. Doktorand A har förvisso blivit tillfrågad om uppgifter i pågående forskningsprojekt, men det var forskarvänner emellan och inte ett sätt för ett företag eller en okänd att komma åt uppgifter. Som tidigare påpekades i kapitel 2 skulle det dock vara möjligt att komma åt vissa typer av handlingar i pågående forskningsprojekt. Detta skulle i sin tur kunna äventyra patenteringsprocesser.

Som konstaterades i kapitel 4 skulle patentlagstiftningens nyhetskrav riskera att inte uppfyllas ifall information om uppfinningen kom ut innan patentansökan skickades in. Än så länge har inte offentlighetsprincipen varit problematisk på så sätt att den har äventyrat patenteringsprocesser genom att handlingar har begärts ut från pågående forskningsprojekt, i varje fall inte vid Lunds universitet. Däremot har offentlighetsprincipen fått negativa konsekvenser för uppfinningars patenterbarhet på andra sätt. Professor A berättar att han för ett par år sedan hade en mycket bra idé som han bedömde skulle kunna leda till patent. Innan han skickade in patentansökan ansökte han om medel från Teknikvetenskapliga forskningsrådet (som numera har slagits samman med några andra forskningsråd till Vetenskapsrådet, se 3.3.3). Professor A gjorde en detaljerad beskrivning av idén i sin ansökan om medel och trodde inte att någonting skulle bli offentligt. Han fick stöd till forskningen, men när han skulle sammanställa patentansökan fick han reda på att det förelåg nyhetshinder. Exakt varför det förelåg nyhetshinder kunde inte professor A svara på. Det kan ha berott på att handlingen blev allmän och offentlig i och med expedieringen, men det kan också ha berott på att handläggningen hos forskningsrådet sköttes på ett sådant sätt att uppfinningen ansågs känd när patentansökan gjordes (se ovan 3.3.3). Nu har han skickat in en patentansökan med anknytning till huvudidén. Det rör sig dock endast om en applikation och han grämer sig fortfarande över att det inte blev någonting av den ursprungliga patentansökan. På frågan om han verkligen hade behövt vara så detaljerad i sin ansökan svarar han att ”skall man få forskningsstöd får man slänga in hela artilleriet och det är nästan hopplöst ändå”. Han får medhåll av Sten Trolle som menar att offentlighetsprincipen är ett betydande problem vid ansökningar om medel hos exempelvis Vetenskapsrådet. Ofta måste forskaren precisera sig så

mycket i ansökan att det blir problem för nyhetskravet. Skriver han för lite får han inga pengar och skriver han för mycket riskerar framtida patentansökningar att gå om intet.

Den lärdom som går att dra av det här är att det är viktigt att vara försiktig vid ansökan om pengar av forskningsråd. Forskare bör inte skicka med detaljer om en uppfinning om inte en patentansökan har sänts in först. Dessutom bör han inte skicka med information av annan karaktär om han vill förvissa sig om att den inte skall kunna hämtas ut.

5.2.5 Kontakter mellan forskning och näringsliv

Inom den naturvetenskapliga och tekniska forskningen har den rent statliga finansieringen av forskningen minskat dramatiskt på senare år. Det har bidragit till utökade kontakter mellan forskning och näringsliv. Vid LTH kommer 69 procent av finansieringen från forskningsstiftelser och företag.¹⁴⁶

Universitetens och högskolornas kontakter med näringslivet upplevs som positiva av både forskare och företag. VD B ser bara fördelar med forskning på näringslivets villkor. VD A tycker att det utökade samarbete som har vuxit fram under senare år är bra, men framhåller att universiteten inte skall dra ner på sin finansiering bara för att externfinansiering blir allt vanligare. Grundforskningen får inte bli lidande. På samma linje är Sten Trolle och de båda professorerna. Sten Trolle framhåller att i takt med minskade basanslag är forskare hela tiden piskade att mer och mer tänka på det som kan vara kommersiellt gångbart. Han tror att det är ett misstag som går ut över den fria forskningen och uttrycker sig på följande sätt: ”Så fort näringslivet definierar sina problem så är det inte morgondagens utan dagens lösningar de vill ha”. De briljanta uppfinningarna kommer oftast fram av en slump, som ett resultat av forskning utan krav på kommersiella resultat.

Kontakter mellan forskning och näringsliv har som ovan framgått ökat kraftigt på senare år. De doktorander och professorer jag har talat med har alla erfarenheter av samarbete med näringslivet. Hur sekretessfrågor och immateriella rättigheter regleras skiljer sig kraftigt åt beroende på företagens storlek och ägarförhållanden. Stora aktörer är väldigt måna om så stränga sekretessavtal som möjligt menar professor A. Dessutom ser de ofta till att få hela rätten till arbetsresultatet. Professor A gillar dock inte alltför mycket pappersexercis och framhåller att det bästa är ett ömsesidigt förtroende mellan forskare och näringsliv. VD B är inne på samma linje. Han säger att hans företag inte skriver särskilt många sekretessavtal trots att det samarbetar mycket med forskare på universitetet. Han betonar att när det gäller rätten till arbetsresultatet regleras allting i avtal och att företaget månar om fördelaktiga avtalsvillkor i den frågan.

---

¹⁴⁶ Fagerström och Wessman s A3.

När det gäller större externfinansierade avtal brukar juridiska enheten vid Lunds universitet vara inblandad i förhandlingarna, i alla händelser om det rör belopp över 1 000 000 kronor. Susanne Kristensson säger att avtalen är utformade som tvåpartsavtal mellan Lunds universitet och aktuella företag. Eftersom immateriella rättigheter tillhör forskaren måste universitetet också ha kontakt med den aktuella forskaren. Universitetet har alltså avtal med både företaget och med forskaren och det här måste göras simultant. Är avtalssituationen av enklare karaktär sköter representanter för institutionen eller avdelningen själv förhandlingarna. Även i dessa fall är forskarna ofta aktiva eller i varje fall informerade om läget.

6 Slutsatser

Uppsatsen har tagit ett brett grepp på ett komplext ämnesområde. Jag vill här lyfta fram de huvudresonemang som har förts i uppsatsen.

- Jag har uppmärksammat det faktum att forskning, enligt flera källor, är att anse som så kallat faktiskt handlande. Därför kan handlingar i forskningsprojekt bli allmänna allteftersom de färdigställs. Om inte handlingarna omfattas av någon sekretessbestämmelse blir de därmed också offentliga. Färdigställda laborationsrapporter kan alltså under vissa omständigheter bli offentliga, vilket kan ge negativa följder för patentansökningar och därmed också kommersialisering.
- Min kritik mot centrala sekretessbestämmelser som gäller för forskningsverksamhet riktar sig framförallt mot SekrL 8 kap 6 och 9 §§. Den så kallade uppdragssekretessen i SekrL 8 kap 9 § är illa utformad och bör omformuleras så att den uttryckligen omfattar vad som ibland kallas för forskningssamverkan. Som det är idag vet inte universitet och högskolor omfattningen av bestämmelsen. Det kan medföra att oroliga företag väljer att inte samarbeta i önskad utsträckning. SekrL 8 kap 6 § ger tillsammans med 73 p i bilagan till SekrL dålig vägledning om vilken sekretess som gäller hos vissa forskningsråd i deras stödverksamhet. Bestämmelserna är oklart utformade och råden vet inte själva hur de skall tolka dem. Konsekvensen blir att detaljer i ansökningar om forskningsstöd riskerar att bli offentliga hos råden till nackdel för forskare.
- Det kan inte uteslutas att lärarundantaget ibland leder till att patenterbara forskningsresultat "bara" publiceras. Det kan dock inte heller uteslutas att ett borttagande av lärarundantaget skulle få negativa konsekvenser. Detta skulle bland annat bero på att forskares incitament att bry sig om kommersiella tillämpningar minskar om lärarundantaget avskaffas. Frågan är också om högskolor och universitet är lämpade att kommersiellt exploatera uppfinningar. Jag finner det svårt att entydigt ta ställning i frågan om lärarundantagets bibehållande eller avskaffande.
- Susanne Kristensson vid Lunds universitets juridiska enhet delar min uppfattning att det finns bestämmelser med betydelse för den här uppsatsen som uppvisar brister. Bortsett från henne är mitt allmänna intryck att övriga intervjuade tycks uppleva att systemet fungerar tillfredsställande. Det bör dock påpekas att intresset bland forskare är minimalt för juridiska bestämmelser, särskilt på doktorandnivå, vilket i sig är ett problem. Det finns olika åsikter om lärarundantaget, men ingen av de intervjuade är oreserverat för en avveckling. Tvärtom är de flesta positiva till att det bibehålls. Offentligheten i forskningen upplevs inte heller som något större problem, men ett par intervjuobjekt är negativa

till sekretessmöjligheterna för känsliga uppgifter i ansökningar om forskningsstöd. Flera av de intervjuade personerna poängterar att det är viktigt att hemlighetsmakeri inte kväver den öppna diskussionen mellan forskare. Även vissa företagsledare är skeptiska till att i alla sammanhang tillämpa sekretessbestämmelser. Mycket handlar om att bygga upp ett ömsesidigt förtroende. Ett sådant förtroende tycker jag mig definitivt se hos de forskare och de företagsledare jag har varit i kontakt med. Större företag har dock ofta en helt annan inställning och är mycket måna om att rigorösa sekretessavtal undertecknas.

Bilaga A

VD A: Nils Siegbahn, VD på Ideonföretaget Alligator Bioscience AB. Är i grunden disputerad biokemist som också har läst på Handelshögskolan i Stockholm. Sitter även i styrelsen för Forskarpatent i Syd AB. Verksamheten i Alligator Bioscience AB består i att med DNA-teknologi förädla olika proteiners egenskaper inom till exempel industriella enzymer och läkemedelsindustrin. Företaget har funnits i 2 år, efter att verksamheten bröt sig loss från Bioinvent. De har samarbete med avdelningen för immunteknologi vid LTH och har flera examensarbetare. Dessutom samarbetar en doktorand med företaget. Alla 19 anställda i företaget har vetenskaplig bakgrund och hälften har disputerat.

VD B: Tihamer Hargitai, VD på Ideonföretaget Catator AB. Avslutade sina doktorandstudier på Kemicentrum i Lund 1992. Företaget började som en hobbyverksamhet 1990 och bildades av 5 doktorandvänner. Verksamheten omfattar forskning, produktutveckling och systemintegration av katalytiska system inom en rad olika tillämpningsområden. Företaget bygger inte på den forskning som bedrevs under doktorandstudierna, men det var under den tiden kontakterna mellan grundarna knöts. Det finns flera examensarbetare som arbetar åt företaget. Två doktorander som jobbar på sina avhandlingar arbetar vid företaget.

Professor A: Sune Svanberg, professor på Fysicum, LTH, vid avdelningen för atomfysik där han också är avdelningsföreståndare. Arbetade i början av sin forskarbana med ren grundforskning, men arbetar numera även med praktiska tillämpningar. Forskar mycket på laserteknikområdet. Är innehavare av 8 patent. Även styrelseledamot i Ideonföretaget Gasoptics.

Professor B: Stig Stenström, professor på Kemicentrum, LTH, vid avdelningen för kemisk apparatteknik. Arbetade i näringslivet i 5 år innan han började doktorera 1980 och har även varit anställd på halvtid i näringslivet en kortare tid under sina år på Kemicentrum. Innehavare av 2 patent.

Doktorand A: Christian Andersson, doktorand med läraruppgifter vid institutionen för industriell elektroteknik och automation, LTH. Arbetar med ett projekt om utveckling av en bränslecellsbus och jobbar tillsammans med ett företag. Har doktorerat sedan HT 1997.

Doktorand B: Johan Persson, doktorand med läraruppgifter vid institutionen för maskinteknologi, LTH, avdelningen mekanisk teknologi och verktygsmaskiner. Arbetar med ett projekt om återvinning av kompositer och har forskat sedan 1992. Har sedan tidigare erfarenheter av uppdragsforskning.

Sten Trolle, VD på Forskarpatent i Syd AB. Innehavare av 120 patent. Utbildad civilingenjör. Patentbolaget, som bl a ägs av LUAB och teknikbrostiftelsen i Lund, erbjuder hantering av patent- och licensieringsfrågor genom avtal med enskilda eller grupper av forskare. Forskarna överlåter kommande rättigheter till uppfinningarna på patentbolaget. Bolaget åtar sig i sin tur att hantera patentansökningarna och verka för att uppfinningarna skall bli lönsamma. Eventuella intäkter delas enligt avtalet mellan forskarna och patentbolaget.

Susanne Kristensson, biträdande jurist vid Lunds universitets juridiska enhet. Juridiska enheten har flera uppgifter och bistår bland annat forskare med juridisk hjälp och rådgivning. Susanne arbetar mycket med avtalsfrågor och immateriella rättigheter.

Bilaga B

Sekretessförordning (1980:657)

Föreskrifter med stöd av 8 kap 6 § sekretesslagen

2 § Sekretess gäller, i den utsträckning som anges i bilagan till denna förordning, i statliga myndigheters verksamhet, som består i utredning, planering, prisreglering, tillståndsgivning, tillsyn eller stödverksamhet med avseende på produktion, handel, transportverksamhet eller näringslivet i övrigt, för uppgifter om

1. en enskilds affärs- eller driftförhållanden, uppfinningar eller forskningsresultat, om det kan antas att den enskilde lider skada om uppgifterna röjs,
2. andra ekonomiska eller personliga förhållanden för den som har trätt i affärsförbindelse eller liknande förbindelse med den som är föremål för myndighetens verksamhet.

I fråga om uppgifter i allmänna handlingar gäller sekretessen i högst tjugo år, om inte annat anges i bilagan.

Av 8 kap 6 § sekretesslagen (1980:100) framgår att regeringen för särskilt fall kan förordna om undantag från sekretess som har föreskrivits enligt första stycket 1, om den finner det vara av vikt att uppgifterna lämnas.

Föreskrifter med stöd av 9 kap 4 § sekretesslagen

3 § Sekretess gäller, i den utsträckning som anges i denna paragraf, i följande av myndighet utförda undersökningar, för uppgifter som avser en enskilds personliga eller ekonomiska förhållanden och som kan hänföras till den enskilde. Föreskrifterna i 9 kap 4 § första stycket andra meningen och andra stycket sekretesslagen (1980:100) gäller, om inte en längre gående begränsning i sekretessen anges i det följande.

Myndigheter	Undersökning	Särskilda begränsningar i sekretessen
...		
2. sjukvårdsinrättningar, utbildningsanstalter och forskningsinrättningar	miljömedicinska, socialmedicinska, psykiatriska eller andra medicinska studier	sekretessen gäller endast uppgifter om enskildas personliga förhållanden

Bilaga till sekretessförordningen

Verksamheten består i

Särskilda begränsningar i sekretessen

...

73. stöd som handhas av Vetenskapsrådet, Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap samt Forskningsrådet för miljö, areella näringar och samhällsbyggande

sekretessen gäller endast enligt 2 § första stycket 1

Litteraturförteckning

- Andersson, Marianne och Ahlström, Jan: *Hantering av immateriella resultat och rättigheter inom högskolan*, Stockholm 1996.
- Axberger, Hans-Gunnar: *Offentlighet och sekretess i forskningsverksamhet*, Stockholm 1983.
- Bernitz, Ulf m fl: *Immaterialrätt*, 6 uppl, Stockholm 1998.
- Bodin, Henrik och Holmström, Sten: *Publicera eller söka patent – en studie av universitets- och högskoleforskarens val*, Stockholm 1993.
- Bohlin, Alf: *Offentlighet och sekretess i myndighets forskningsverksamhet*, Riksarkivet rapport 1997:2, Stockholm 1997. [Cit: Bohlin (1997)]
- Bohlin, Alf: *Offentlighetsprincipen*, 6 uppl, Stockholm 2001. [Cit: Bohlin (2001)]
- Bruun, Niklas: *Beställningsforskning i högskola. En avtalsrättslig studie*, Helsingfors 1985.
- Eliasson, Per-Olof: "Inget hot om ändring av lärarundantaget" I: *Universitetsläraren* 18/2002 s 8-9.
- Fagerström, Anders och Wessman, Johan: "Stympade anslag slår mot teknik" I: *Sydsvenska Dagbladet* 030217 s A3.
- Fahlbeck, Reinhold: *Företagshemligheter, konkurrensklausuler och yttrandefrihet – en kommentar*, Stockholm 1992.
- Gränström, Claes m fl: *Arkivlagen*, Stockholm 1992.
- Hellners, Trygve och Malmqvist, Bo: *Nya förvaltningslagen med kommentarer*, 5 uppl, Stockholm 1999.
- Hilstad, Sune: *Arbetstagares uppfinningar*, Stockholm 1996.
- Kastman, Kjell: *Offentligt anställdas rätt till yttrande- och meddelarfrihet*, PM-juridik 1998:1.
- Jacobsson, Måns m fl: *Patentlagstiftningen – en kommentar*, Lund 1980.
- Koktvedgaard, Mogens och Levin, Marianne: *Lärobok i immaterialrätt*, 7 uppl, Stockholm 2002.
- Lillieroth, Lennart: *Sekretess!*, 14:e uppl, Göteborg 2000.
- Lindh, Maria: "Lärarundantag – eller inte?" I: *LUM* 11/2002 s 12.
PRV:s skrift: "Att söka patent", Stockholm 2001. [Cit: PRV 2001]
- Regner, Göran m fl: *Sekretesslagen – en kommentar*, lösblad, Stockholm 1998-2002.
- Ryman, Hugo och Holmberg, Erik: *Offentlighetsprincipen och myndigheterna*, 14 uppl, Malmö 1991.
- Sandgren, Claes: *Statens stöd till forskning och utveckling*, Stockholm 1981.
- Sefastsson, Trond: *Offentlighetsprincipen i praktiken*, 2 uppl, Smedjebacken 1999.
- Strömberg, Håkan: *Allmän förvaltningsrätt*, 20 uppl, Malmö 2000. [Cit: Strömberg 2000]
- Strömberg, Håkan: *Tryckfrihetsrätt*, 14 uppl, Lund 2003. [Cit: Strömberg, Tryckfrihetsrätt].

Strömberg, Håkan: *Handlingsoffentlighet och sekretess*, 9 uppl, Lund 2003. [Cit: Strömberg, Handlingsoffentlighet och sekretess].
Strömholm, Stig: *Vem äger forskningen*, Uppsala 2002.
Törnroth, Lennart i Karnov 2002/03.
Utvecklingsrådet för den statliga sektorn: ”*Bara vi har tydliga regler så...*” – *ytrandefrihet och meddelarfrihet för statligt anställda*, Växjö 2002. [Cit: Utvecklingsrådet].
Wennergren, Bertil: *Handläggning*, 19 uppl, Stockholm 1996.

Lagförarbeten

SOU 1964:49, *Rätten till arbetstagares uppfinningar*.
SOU 1976:68, *Moderna arkivmedier*.
SOU 1977:63, *Fortsatt högskoleutbildning*.
SOU 1980:42, *Arbetstagares uppfinningar*.
SOU 1983:70, *Värna ytrandefriheten*.
SOU 1985:51, *Upphovsrätt och datorteknik*.
SOU 1996:70, *Samverkan mellan högskolan och näringslivet*.
SOU 1998:128, *Forskningspolitik*.

Prop. 1949:101 med förslag till lag om rätten till arbetstagares uppfinningar.
Prop. 1971:30 med förslag till lag om allmänna förvaltningsdomstolar mm.
Prop. 1975:76:160 om nya grundlagsbestämmelser angående allmänna handlingars offentlighet.
Prop. 1975/76:204 om ändringar i grundlagsregleringen av tryckfriheten.
Prop. 1979/80:2 med förslag till sekretesslag mm.
Prop. 1988/89:85 om upphovsrätt och datorer.
Prop. 1998/99:22 om sekretess för vissa uppgifter hos uppdragsmyndigheter mm.
Prop. 1998/99:94 om vissa forskningsfrågor.
Prop. 2000/01:3 om forskning och förnyelse.

DsJu 1977:11, *Handlingssekretess och tystnadsplikt*.

Internetkällor

http://www.europa.eu.int/comm/research/fp6/pdf/faq_sv.pdf [senast kontrollerad 2003-02-27] Europeiska kommissionen, generaldirektoratet för forskning.

<http://www.hik.se/io/forskning/adm.html#immateriella> [senast kontrollerad 2003-02-27] Högskolan i Kalmar.

http://www.prv.se/om_prv/servicedeklarationer/tid_pat.html [senast kontrollerad 2003-02-27] PRV.

<http://www.vr.se/omvr/index.asp?id=10> [senast kontrollerad 2003-02-27]
Vetenskapsrådet.

<http://www.vr.se/omvr/index.asp?id=563> [senast kontrollerad 2003-02-27]
Vetenskapsrådet.

Se http://www.vinnova.se/komp/om_kompc.htm [senast kontrollerad 2003-02-27] VINNOVA.

Rättsfallsförteckning

RÅ 1982 2:59.
RÅ 1985 Ab51.
RÅ 1988 not. 606.

AD 1983 nr 96.

JO 1983/84 s 225.
JO 1994/95 s 521.
JO 1995/96 s 447.

JK 1986 A 29.